

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Alina Maslova

Doba Pražského jara 1968 na stránkách Literárních listů

Time of Prague spring 1968 reflected in the journal of Literární listy

Praha 2016

Vedoucí: PhDr. Jiří Pešička

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila své poděkování PhDr. Jiřímu Pešíčkovi za jeho cenné připomínky, trpělivost a ochotu při vedení mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 22. prosince 2015

Alina Maslova

Abstrakt

Doba Pražského jara 1968 na stránkách *Literárních listů*

Práce se věnuje profilu periodika *Literární listy* v období Pražského jara 1968, jemuž předchází reflexe politické a společensko-kulturní atmosféry této doby. Úvodní část přináší zestručněný přehled dění na politické a kulturní scéně od doby počátku uvolňování vnitřních poměrů v druhé polovině 50. a v průběhu 60. let v tehdejší Československu (tzv. „doba tání“) a celkové zhodnocení situace na kulturní frontě (mj. vztah spisovatelů a moci, emancipace kulturních časopisů na oficiální politice strany a státu, dění na IV. sjezdu SČSS a kritika režimu tam zaznělá). Následující stránky připomínají uzlové body vývoje v měsících Pražského jara 1968. Vlastním posláním této práce, jemuž je věnována část nejrozsáhlejší, je přiblížení a rozbor stěžejní dobové tematiky, jak ji odrážejí významné publicistické příspěvky na stránkách *Literárních listů* (články na téma aktuální vnitřní a zahraniční politické situace, sondy do nedávné minulosti s neblahým dědictvím politických procesů padesátých let a postihování významných představitelů kulturní sféry, návrhy ekonomických reforem, i změn ústavního systému, diskuse na téma existence cenzury a možností dalšího politického vývoje). Speciální prostor je věnován několika klíčovými osobnostem *Literárních listů* v čele s Ludvíkem Vaculíkem, jehož manifest 2000 slov se stal významným mezníkem v proudu událostí nezapomenutelných osmi měsíců daného roku.

Klíčová slova

Pražské jaro, Literární listy, demokratizace, komunistická strana, politická opozice, liberalizace

Abstract

The time of the Prague Spring of 1968 drawn out in the journal *Literární listy*

This work looks into the profile of the journal *Literární listy* during the period of the Prague Spring of 1968; my exposition is preceded by a reflection of the political and socio-cultural atmosphere of these times.

In the introduction, I give a brief overview of what was happening on the political and cultural scene, since the early loosening of internal relations in the late 1950's as well as through out the 1960's in the former Czechoslovakia (a so-called "melting period"), and an overall evaluation of the situation from a cultural point of view (including the relationship between writers and authorities, the emancipation of cultural journals from the official party and state policies, the development at the 4th congress of Svaz československých spisovatelů (Czechoslovak Writers' Union) and the voiced criticism of the regime.

The following pages recall the main points of developments during the months of the Prague Spring of 1968.

The vision of this work, to which I dedicate the largest part, is to expound and analyze the contemporary key themes, how it is reflected in the major journalistic contributions to the journal *Literární listy*: articles on current internal and foreign policy situations, probing the recent past with an adverse legacy of the political processes of the 1950's, and the sanctions of prominent representatives of the cultural sphere, both the economic reform proposals and changes in the constitutional system, debates on the reality of censorship and the possibility of further political development.

I designated some part of the work to a key personality of the *Literární listy* - Ludvík Vaculík, with his 2000 words long manifesto that became an important milestone in the maelstrom of the memorable eight months of that year.

Keywords

Prague spring, *Literární listy*, democratization, Communist Party, political opposition, liberalization

Seznam zkratk

ČSSS	Československá socialistická republika
LL	Literární listy
LN	Literární noviny
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
SČSS	Svaz československých spisovatelů
HSTD	Hlavní správa tiskového dohledu
ČTK	Československá tisková kancelář
NF	Národní fronta
ČST	Československá televize
NS	Národní shromáždění
VS	Varšavská smlouva

Obsah

Úvod.....	8
1. Přípravné období – „doba tání“. Léta 1956-1967 na kulturní frontě.....	10
1.1 Stručný přehled dobové situace v oblasti filmu a divadla.....	12
1.2 Spisovatelé a moc.....	15
2. Období před IV. sjezdem SČSS. Od napětí ke konfliktu.....	19
2.1 Rozvoj publicistiky na stránkách kulturních časopisů. Spory se spisovateli.....	19
2.2 Spory o existenci Literárních novin.....	22
3. IV. Sjezd SČSS	26
4. Přehled dění r. 1968	28
5. „Obnovené“ Literární listy – reflexe tematických okruhů na jejich stránkách.....	36
5.1 První číslo LL a nasměrování časopisu.....	36
5.2 Česká a česko-slovenská otázka a federalizace.....	39
5.3 Filosofie a politika	45
5.4 Historické návraty.....	51
5.5 Literatura a svoboda slova.....	54
5.6 Aktuální dění.....	57
6. Ludvík Vaculík a (nejen) <i>Dva tisíce slov</i>	65
6.1 Manifest <i>Dva tisíce slov</i>	65
6.2 Reakce na manifest <i>Dva tisíce slov</i>	68
7. Politická karikatura – nedílná součást každého čísla LL.....	71
Závěr	74
Seznam použité literatury.....	77
Obrazová příloha.....	78

Úvod

Hlavním cílem předkládané bakalářské práce je analýza a interpretace textů na stránkách kulturně-politického týdeníku *Literární listy* (dále viz LL) z roku 1968. Klade si dva cíle. Za prvé, stručně připomenout kulturně-politický kontext Československa v době druhé poloviny 50. a v průběhu 60. let, a to od veřejného odhalení kultu osobnosti v r. 1956 až po IV. sjezd ČSSS v r. 1967 (proměny ve vztahu kultury a moci). Za druhé, podrobněji se věnovat celkové situaci v ČSSR v osudovém r. 1968 (leden-srpen) a jeho klíčovým událostem (zvolení Alexandra Dubčeka prvním tajemníkem KSČ, vznik tzv. polednové politiky, odstoupení A. Novotného z funkce prezidenta, přijetí Akčního programu, kritika obrodného procesu v ČSSR představiteli Varšavské smlouvy, zrušení cenzury, manifest *Dva tisíce slov*, jednání v Čierné nad Tisou, vojenský zásah armád pěti států Varšavské smlouvy a konečné zastavení procesu Pražského jara). Proměny obrodného procesu sleduje tato práce na stránkách týdeníku LL: reakce kolektivu novinářů na soudobé dění, přehodnocování nedávné minulosti a diskuse o budoucích perspektivách socialistického státu. Příspěvky týdeníku v mnohém ohledu přesahovaly oblast kultury, otevřeně se zde diskutovalo na aktuální politická, ekonomická a historická témata.

Práce se dělí na tři části. Úvodní část se věnuje politické a kulturní situaci zejména v letech 1963 – 1967. Je to období, v němž byl stalinismus již do značné míry překonán, i když v představách některých zvláště konzervativních nositelů moci přetrvával. Tato léta jsou často označována jako “zlatá šedesátá”, zejména také kvůli mezinárodním úspěchům československé kultury, zahrnující v to divadlo, literaturu a zvláště „novou vlnu” ve filmu. Informace jsem čerpala především z *Komunistické kroniky Československa* od Karla Kaplana. V podkapitole "Spory se spisovateli" je popsána situace kolem kulturních časopisů (*Plamen*, *Host do domu*, *Kulturní tvorba* a *Literární noviny*), v nichž ideologické oddělení spatřovalo odklon od oficiální kulturní politiky. Zvláštní kapitola je věnována IV. sjezdu SČSS v roce 1967, který naplno vyjevil názorový rozpor mezi funkcionáři odpovídajícími za ideologii a spisovateli v otázkách oficiální politiky, hodnocení minulosti, současnosti a budoucnosti. Tento sjezd se stal důležitým mezníkem na cestě reformního úsilí a reflektoval nazrávající krizi režimu. Jednalo se o oficiální kulturní politice, morálním stavu společnosti a strany. Sjezdové projevy byly uveřejněny během Pražského jara. Informace pro tuto kapitolu jsem čerpala z publikace Karla Kaplana *Všechno jste prohráli*.

Druhá část obsahuje stručný přehled dění roku 1968 (leden-srpen) a zejména reflexe událostí Pražského jara, jak se odehrávaly na stránkách Literárních listů. Pro lepší orientaci jsem rozpracovala nejzajímavější články podle tématu: 1) Česko-slovenská otázka, 2) Filosofie a politika, 3) Historické návraty, 4) Literatura a svoboda slova, 5) Aktuální dění. Zvláštní kapitolu tvoří manifest L. Vaculíka (*Dva tisíce slov*). Při analýze těchto vybraných článků jsem měla k dispozici originální čísla časopisu a také jsem využívala informací ze vzpomínkové knihy člena redakční rady LL Milana Jungmanna *Literárky – můj osud*. Před vlastní závěr práce jsem ještě zařadila stručnou kapitolu věnovanou analýze některých karikatur na aktuální politicky žhavé téma.

Problematika vztahu kultury a moci, působení cenzury a otázky mezi svobody slova jsou důležitými a významnými tématy i v současnosti. V tom spočívá aktuálnost této práce.

1. Přípravné období – „doba tání“. Konec 50. a první polovina let 60. nakulturní frontě.

Oficiální kulturní politika sklonku 50. let se pokoušela minimalizovat důsledky II. sjezdu československých spisovatelů z r. 1956, na němž zazněly silně kritické příspěvky, zejména Seifertův a Hrubínův, a překonat nejistotu v oblasti kritérií uměleckých hodnot i domnělé nedostatky a nedůslednosti v politickém smýšlení tvůrců a v neposlední řadě obnovit dřívější poměry na kulturní frontě. Reakcí slovesných umělců na zvýšený politický tlak oné doby bylo jisté ochabnutí jejich tvůrčí a společenské aktivity, což následně vyvolávalo kritický postoj ze strany vůdčích ideových autorit, jak zazněl např. na Sjezdu socialistické kultury v červnu 1959 (referáty L. Štolla a J. Taufra). Bylo však jasné, že úplný návrat ke kulturním poměrům nedávné minulosti už nebyl možný. O slovo se totiž přihlásila nově nastupující „generace roku 1956“. Zařadit k ní je třeba nejen tvůrce nejmladší, tzv. „šestatřicátníky“, ale i básníky a spisovatele starší, kteří se buď v předchozích letech odmlčeli, nebo se stali opožděnými debutanty.

S nástupem nové dekády se zaktivizoval tvůrčí pohyb na poli literatury, divadla, filmu i výtvarného umění. Na kulturní veřejnost začalo působit několik faktorů – zvýšená kritičnost k minulosti 50. let a k umělecké tvorbě této doby. V literatuře docházelo k posílení tematického zaměření směrem k vnitřnímu životu jedince a jeho každodenním problémům, což si vyžadovalo proměnu výrazových prostředků.

První polovina 60. let byla tedy dobou výrazného předělu na poli společenském i kulturním. Nemálo uměleckých děl přesáhlo svým obsahem postuláty oficiální kulturní politiky, a bylo tedy kritizováno a ideologicky odsuzováno, což někdy vedlo i k zákazům publikování.¹

Nastupující generace vcházela do režimu, který se nadále snažil určovat její životní styl, ideologicky ovlivňovat její tvorbu a vytvářet jakýsi „model jedině správného bytí“.² Nicméně kulturní dění zaznamenávalo stále silnější stopy oživení. Rodily se diskuze na (staro) nová témata, což působilo jako oživující element v donedávna silně reglementované kulturní sféře společnosti.

---

¹KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 33.

²Tamtéž.

Ani na přelomu padesátých a šedesátých let komunistické vedení nevzdávalo snahu o udržení monopolu moci a „pravdy“. Mezi jeho „osvědčené“ metody patřily: tlak cenzury, vyústující často v zákazy článků i celých publikací a ideologický dohled nad oblastí filmu a divadla. Dělo se tak ve znamení boje proti „liberalismu, sociáldemokratismu a reformismu“. Čím sveřepěji se totalitární komunistický režim bránil nevyhnutelnému procesu změn ve společnosti, tím silněji se projevovала krize na poli ekonomie, politiky, kultury a v neposlední řadě i ideologie.³

Vztah kultury a moci procházel v první polovině 60. let výraznou proměnou. Totální nadvládámoci nad kulturou se počínala drolit a mocenské centrum bylo nuceno přistupovat stále zřetelněji k dialogu s kulturní obcí. Postupně vzrůstala aktivita umělců i jejich tvůrčích svazů. Řadu let budovaný systém mocenského monopolu a centralistického řízení se rozrušoval.⁴ Končilo období vnucovaného diktátu socialistického realismu, docházelo k postupné „liberalizaci“ kulturního života.⁵ Přibývalo aktivních příznivců změn a začínalo se hovořit o nutnosti změn přímo v politickém řízení státu. Praktické politické kroky stranického a státního vedení však v tomto ohledu nebyly příliš přesvědčivé. Byla například zavedena praxe setkávání vedoucích komunistů s umělci, jejímž účelem bylo přesvědčovat je o správnosti a upřímnosti snah aktuální státní kulturní politiky.⁶

Proměňující se politická atmosféra „dialogu“ vlády a reprezentantů umělecké fronty přece jen postupně uvolňovala prostor pro tvůrčí práci a působila na aktivitu představitelů inteligence. V stále četnějších diskusích se dostávaly do popředí nové přístupy k novým i léta nepromyšleným starším otázkám a problémům, např.:

1) Vztah k dědictví nedávné národní kulturní minulosti ztratil svou vyhraněnou ideologizovanou podobu. To se výrazně projevilo v opouštění výhradně negativního postoje vůči značné části předválečné umělecké avantgardy. V umělecké tvorbě padesátých let bylo shledáno mnoho artefaktů díly nízké hodnoty. Upouštělo se od ideologicky motivovaného odsuzování i zákazů publikace knih autorů, kteří vskutku nebyli vzorovými reprezentanty socialistického realismu (viznapř. případ Škvoreckého *Zbabělců*), do filmové distribuce se s odstupem několika let dostávaly původně zakázané filmy (Helgeho *Škola otců*, *Tři přání* Kadára a Klose, Krškovi *Zde jsou lvi* aj.).

---

³KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 28.

⁴Tamtéž, s. 29.

⁵Tamtéž, s. 328.

⁶Tamtéž, s. 332.

2) Docházelo k intenzivnímu obnovování kulturních vazeb se zeměmi stojícími mimo socialistický blok. Izolace Československa byla stále více narušována pronikáním informací o aktuálním světovém kulturním dění (pro oblast literatury tu má nezastupitelné místo časopis *Světová literatura*) a tvorba domácích umělců také stále více pronikala do zahraničí a získávala tam často značný ohlas (zde si připomeňme průkopnickou roli přínosu československých umělců na světové výstavě EXPO 1958 v Bruselu).⁷

3) Proměňovaly se výrazně i obecnější představy o poslání kultury. Umělci stále zřetelněji odmítali podřizování kultury stranické politice, aktualizovaly se a tím i problematizovaly vztahy politiky a umění, spory se mj. vedly o výchovnou funkci kultury. Má umění úzce sloužit plnění stranické linie, přispívat k pokroku lidstva, či existovat jako absolutně nezávislý fenomén? Bylo také zřejmé, že ÚV KSČ a ideologické oddělení zamýšlelo kolem poloviny 60. let řešit zároveň dva náročné a těžko slučitelné problémy: nutnost uskutečnění politických změn souvisejících s překonáváním kultu osobnosti a usměrňování přílišného radikalismu některých představitelů filozofie a kultury (např. K. Kosík, I. Sviták, P. Kohout aj.).⁸

1.1 Stručný přehled dobové situace v oblasti filmu a divadla

Česká a slovenská filmová nová vlna je neoddělitelnou součástí pohybu směřujícího k Pražskému jaru.⁹ Je třeba zdůraznit, že tato nová vlna v žádném případě nenahrazovala stará ideologická dogmata novými, byla důsledně antiideologická, zahrnovala tvůrce nejrůznějšího, vesměs velmi originálního ražení. Spojnici mezi umělci a stále kritičtějšími skupinami československých občanů tvořil Svaz československých filmových a televizních umělců, založený v roce 1965.¹⁰ To, co skutečně charakterizovalo tvůrce nové vlny, byla společenská angažovanost, pevné morální postoje a (analyticko)kritický vztah k současnosti.¹¹ Československá nová vlna často čerpala své předlohy z aktuálních děl národní literatury a byla podporována silným jádrem spisovatelů a scenáristů (A. Lustig, B. Hrabal, M. Kundera, J. Procházka).¹² Filmy, jež vznikly v této době, směle podrobovaly kritice tehdejší společenskou a politickou skutečnost.¹³ Mezi takové filmy patří např. *Všichni dobří rodáci*,

---

⁷KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 335.

⁸Tamtéž, s. 336.

⁹*Pražské jaro 1968. Literatura - film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20. - 22. května 2008*. Praha: Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), 2009, s. 194.

¹⁰Tamtéž, s. 30.

¹¹Tamtéž, s. 194.

¹²Tamtéž, s. 199.

¹³Tamtéž, s. 194.

Skřivánci na niti, Zabitá neděle, Probuzení, O slavnosti a hostech atd. Mnohé z těchto filmů v době normalizace neunikly cenzurním zásahům ani totálnímu zákazu projekce.

K dalším výrazným projevům kulturního života šedesátých let patří i dění na divadelní scéně. V první polovině šedesátých let se výrazně projevila krize stranického řízení dramaturgie. Prosazování „ideově správných“, ale divácky méně atraktivních kusů vedlo obvykle k poklesu návštěvnosti. Současně se odehrával boj proti monopolu socialistického realismu i v divadelnictví, který bránil pronikání nových prvků a metod. Ta divadla, převážně tzv. „kamenná“, která byla nadále pod bdělou kontrolou stranických a cenzurních orgánů, si obtížněji nacházela cestu k divákům. Diferencující se zájmy publika zvedaly návštěvnost divadel malých scén, které přinášely atraktivní repertoár reagující na skutečné problémy života a společnosti nebo přinášející nepovrchní, inteligentní zábavu.¹⁴

Divadla malých forem vstupovala do kulturního života ve druhé polovině padesátých let. Dostávala se do role určité opozice vůči oficiálnímu divadlu. Jejich příznačným rysem bylo to, že autoři se často zároveň ocitali na scéně jako herci a jejich vystupování bylo zaměřené na bezprostřednější kontakt s divákem.¹⁵ Představovala nový proud dramatiky, i když si byla vědoma určité starší tradice spojené výrazně např. s Osvobozeným divadlem. Přitahovala jak herce a režiséry, tak i diváky. Díky tomu brzy získala širokou oblibu, protože působila na mladou a střední generaci silněji než oficiální ideologie.¹⁶

Jednou z nejvýraznějších nových divadelních scén se stal Semafor, založený J. Suchým a J. Šlitrem v roce 1959. Název Semafor vymyslel Jiří Suchý jako zkratku slov Sedm malých forem (původně zvažovali Dimafor, jako zkratku divadlo malých forem), konkrétně to byly: hudební divadlo, divadlo poezie, loutky, pantomima, filmy, výtvarné experimenty, koncerty.¹⁷ Oldřich Nový ve svém článku *O Semaforu* napsal: „Suchý a Šlitr byli původně amatéři, kteří svému obecenstvu zpívali povětšinou vlastní skladby a texty. A lidé je milovali, protože zpívali o tom, co tlačilo je anebo jejich posluchače, zpívali o tom, co měli rádi nebo co nenáviděli, a o tom, co by se mělo změnit. Tak plnili své poslání. Mnozí z nich se stali později profesionály, a tak je to také dnes. Zejména Suchý je průrazný talent. Písničkář od narození, ve svých začátcích herecky dost málo vyspělý, se stal dobrým profesionálem... A

---

¹⁴KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 347.

¹⁵VÁLEK, O. [cit. 2014-04-19]. Dostupné z <<http://otazky.valek.net/mot26.html>>.

¹⁶KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 350.

¹⁷Oficiální stránky divadla Semafor. [cit. 2014-04-19]. Dostupné z <<http://www.semafor.wdr.cz/main.php?left=317&top=26&profil=hist&sablona=4&detail=1&tema=1>>.

doslov k Semaforu přímo: Rozezpívali jste republiku, máte tedy o publikum postaráno. A to je to nejkrásnější: mít pro koho hrát a vidět, že se to lidem líbí.“

Divácky Semaforu konkurovalo divadlo Rokoko, jehož neplodnější éra se kryje s 60. lety, kdy v divadle řediteloval manažersky schopný a také umělecky tvořivý Božidar Vostřel. Ten vytvořil s Jiřím Šaškem úspěšnou dvojici komiků a dával na své scéně příležitost i známým pěveckým hvězdám své doby. Ty ostatně často působily po určitou dobu i v Semaforu (W. Matuška, E. Pilarová, H. Hegerová, K. Štědrý). V Rokoku docházelo programově k výraznější orientaci na moderní hudebně-dramatické formy, víc tu pronikal do popředí žánr pop-music. Repertoár tvořily především kabaretní pásma a hudební recitály (např. *Osm lásek* W. Matušky). V tu dobu zde také bylo uvedeno několik původních českých muzikálů, např. *Filozofská historie*, uvedená r. 1968 a značně rezonující s pohnutou dobou daného roku.¹⁸

Mimo Prahu si výbornou pověst vysloužila satirická scéna Večerní Brno s hlavními hvězdami - komikem Lubomírem Černíkem, zpěvačkou Ljubou Hermanovou, po několik sezón zde hostující, režisérem Evženem Sokolovským a dramatikem Milanem Uhdem, jehož hra *Král – Vávra – nemilosrdná dobová satira*, inspirovaná slavnou básní Karla Havlíčka Borovského *Král Lávra*, musela vybojovat své uvedení s nepokrytými snahami cenzury její inscenaci znemožnit. Teatrolog Vladimír Just napsal: „Brno se stalo na čas hlavním městem českého jevištního humoru a satiry“ a hodnotí Večerní Brno jako „jednu z nejvýznamnějších, politicky a umělecky nejodvážnějších scén šedesátých let.“¹⁹

Starší sestrou všech scén malých forem se stalo Divadlo na Zábradlí, založené již v r. 1958. I zde se setkáváme s osobností J. Suchého, který však po roce odchází založit Semafor. O rok později zde skupina kolem mezinárodně renomovaného mima Ladislava Fialky založila Pantomimu na Zábradlí, která se tak na prknech divadla střídala s činohrou. Od počátku 60. let se na půdě divadla počíná rozvíjet specifická česká podoba žánru absurdního divadla. Do kolektivu divadelníků totiž přichází režisér Jan Grossmann a zejména mladý divadelní tvůrce Václav Havel, začínající pro svůj „velkoburžoazní“ původ svou kariéru jako jevištní zřízenec. S uvolňující se politickou atmosférou dostává pak šanci pracovat jako dramaturg a autor.²⁰ Na

¹⁸HERZÁN, M, – BUDINSKÝ, V. *Vzpomínky na divadlo Rokoko*. Most: Victory, 1998, s. 7-9.

¹⁹EVJÁKOVÁ, M. Bylo, nebylo Večerní Brno. *Brněnský deník* [online]. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z <<http://brnensky.denik.cz/publicistika/bylo-nebylo-vecerni-brno20101217.html>>.

²⁰Oficiální stránky Divadla na Zábradlí. [cit. 2015-06-17]. Dostupné z <<http://www.nazabradli.cz/cz/o-divadle/historie>>.

půdě divadla měla v námi sledovaném období premiéru tři Havlova absurdní dramata *Zahradní slavnost*, *Vyrozumění* a *Ztížená možnost soustředění*.

Činoherní klub, který však není typickým představitelem divadel malých forem, vznikl roku 1965 jako součást Státního divadelního studia. Základ repertoáru divadla tvořily od samého počátku současné české hry, ruská divadelní klasika a současná angloamerická dramatika. Zde také působili významní režiséri Ladislav Smoček, od filmu si odskočivší Jiří Menzel a Evald Schorm. Vrcholný triumf Činoherního klubu přišel ovšem až v r. 1970, kdy se zúčastnil mezinárodního festivalu World Theatre Season v Londýně.²¹

V letech 1965-1967 se rozpory mezi státními institucemi a divadly prohlubovaly. Divadelnictví, stále chápané mnoha představiteli oficiální kulturní politiky jako nástroj socialistické výchovy diváka, přestávalo tuto zúženou ideovou funkci plnit. Ideologické oddělení KSČ se pozastavovalo nad stále rostoucím podílem her „západních“, v nichž byl spatřován úpadkový až bulvární fenomén. Zároveň konstatovalo nízkou kvalitu domácí dramaturgie i nedostatek her domácího původu patrný od divadelní sezóny 1965/1966. Divadla za účelem posílení svého ekonomického postavení sahala k uvádění her divácky přitažlivých, které právě v očích ideových dohlížitelů představovaly tendenci k „bulvarizaci“ repertoáru. Představitelé režimu rostoucí popularita malých scén znepokojovala. Dále se jim tak komplikovaly už nyní omezené možnosti vykonávat nad nimi úřední kontrolu.²²

1.2 Spisovatelé a moc

Spisovatelé patřili mezi představiteli umělecké inteligence už v letech před Pražským jarem k nejaktivnějším. Již značný publikační prostor pro šíření progresivních názorů poskytovala periodika spadající pod SČSS, zejména *Literární noviny* a *Kultúrny život*. Diskuse o důsledcích kultu osobnosti a období stalinského a ždanovovského dogmatismu v literatuře překračovaly úzce odborný rámec a dostávaly čím dál více výrazně politický ráz. Střetávaly se tu dva přístupy: za prvé úzce politický, jehož méně radikální zastánci poukazovali na oprávněnost linie kulturní politiky nedávné minulosti i přes jisté přetrvávající projevy typické pro léta stalinismu, a za druhé morální, k němuž se hlásili představitelé mladé generace, kteří považovali postoj k minulosti i otázku monopolu socialistického realismu za záležitost v první řadě morální. V tom se projevil nesoulad mezi mladou a střední generací.

---

²¹Oficiální stránky Činoherního klubu. O divadle. [cit. 2015-06-17]. Dostupné z <<http://www.cinoherniklub.cz/index.php/divadlo>>.

²²KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 457–461.

Názory jedné vyhraněné skupiny mladé generace se koncentrovaly zejména v časopisu *Tvář*. Ten reprezentoval nejen vyhraněný generační rozpor, ale znamenal i ideový průlom, protože členové redakce ne sice výslovně, ale fakticky odmítli politickou platformu reformního komunismu. Tento konflikt, v němž na opačné straně stáli i umělečtí a publicističtí zastánci reformního hnutí, znamenal dočasný zákaz časopisu.²³

Období 1962-1965 bylo z hlediska vztahu kultury a moci méně konfliktně vyhraněným. Např. střety s cenzurou sice pokračovaly, ale převažovala v nich snaha o hledání kompromisu. Rok 1963 byl rokem III. sjezdu SČSS, který se nesl v ovzduší nevyhrocovaném vyvoláváním konfliktů, ba i s jistou podporou moci ve snahách napravit chyby minulosti. Sjezd se negativně postavil k přetrvávajícímu monopolnímu výkladu pojetí socialistického realismu, značné kritice vystavil představitele minulé kulturní politiky (Štoll aj.) a přivítal návrat dosud pronásledovaných kolegů (L. Novomeský, E. Goldstücker aj.). III. sjezd tak v uvolněnější atmosféře navázal na myšlenky II. sjezdu z roku 1956, kdy byla silně kritizována oficiální kulturní politika. Navíc jej řada spisovatelů pochopila a také prohlásila za další krok v boji proti dogmatismu. Nyní moc takováto stanoviska III. sjezdu tak trochu z donucení tolerovala, vzhledem ke krizovým jevům ve státě na poli ekonomickém. Mezi vedoucími komunisty převažovalo pozitivní hodnocení sjezdu. Znamenalo to vážný obrat ze strany moci, který osměloval spisovatele v jejich požadavcích a diskusích.²⁴ Téměř půl roku po sjezdu však komunistické vedení odmítlo další kritiku minulosti a oficiálně prohlásilo, že důsledky kultu osobnosti byly odstraněny.²⁵ Společný cíl odstranění dogmatismu a kultu osobnosti už přestal být aktuálním v tom smyslu, že dosáhl limitu přijatelného pro představitele moci. Do popředí se postavil boj proti liberalismu a revisionismu.²⁶

Navzdory době dosud poměrně nevyhroceném vzájemném vztahu kultury a moci se začala projevovat nespokojenost ÚV s časopisy tvůrčích svazů. Předně to plynulo ze zpráv cenzurního úřadu, který informoval o mnoha člancích neodpovídajících kulturní politice strany. Také vytýkal snahu postavit kulturní a uměleckou oblast do role vedoucí síly společnosti, obviňoval některé autory z toho, že pod záminkou boje proti kultu osobnosti skrytě zastávají protistranické názory. Vzhledem k tomu začala ideologická komise ÚV intenzivně pracovat na hodnocení kulturních časopisů, na prvním místě tiskovin Svazu

---

²³Tamtéž, s. 359.

²⁴KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 366.

²⁵KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. Sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 21.

²⁶KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 381.

spisovatelů. Podle komise se na jejich stránkách publikovalo nejvíc „ideově zmatených“ článků.²⁷ Ideology znepokojoval i ten fakt, že na stránkách bývaly otevřeně pojednávány takové otázky společenského života, o kterých vedení ještě nerozhodlo, ba ani nejednalo. Kromě tohoto příslušní funkcionáři pozastavovali nad „mírou pronikání buržoazní ideologie a kapitalistických hodnot“, v čemž viděli nebezpečí ovlivňování zejména kruhů inteligence. Takové tendence nejvíce objevovali na stránkách *Literárních novin*, *Kultúrného života* a *Kulturní tvorby*. V této souvislosti usilovali vedoucí komunisté o to, aby se tyto časopisy profilyovaly pouze jako orgány Svazu spisovatelů, nikoliv veškeré inteligence. Takový požadavek byl v rozporu s jiným požadavkem (stejných funkcionářů) o sblížení periodik s životemběžných občanů.²⁸ Koncem roku 1963 se stranické kruhy začaly znepokojoval mírou uvolňování kulturní sféry a hlavně překračováním únosných mezí v kritice minulé a současné politiky ze strany těch spisovatelů, jejichž rozchod s oficiálními postoji se ukazoval být stále zjevnější. Představitelé komunistického vedení nabývali pocitu, že ztrácejí kontrolu nad oblastí kultury, což by podle nich mohlo následně začít ohrožovat jejich mocenský monopol.²⁹

Během diskusí ideologické komise zaznívala kritika vůči těmto časopisům: *Literární noviny*, *Kultúrny život* a *Kulturní tvorba*, *Host do domu*, *Tvář*, *Slovenské pohľ'ady*. Byla uvedena řada autorů, jejichž články byly vyhodnoceny jako politicky nebezpečné.³⁰ Diskuse ideologické komise ÚV se však týkala nejen problematiky kulturních časopisů, ale vyzvedla do popředí i současnou a minulou oficiální politiku. Výsledkem debat se stalo přijetí praktických politických a organizačních opatření. Ideologickému oddělení ÚV bylo nařízeno odstranit nedostatky ve vedení kulturních časopisů, vyhodnotit jejich publikační činnost. Rezoluce ke kulturním časopisům se brzy po zveřejnění stala předmětem sporů. Pokrokově orientovaní představitelé kulturní publicistiky posuzovali toto usnesení jako krok protireformním snahám.³¹ Usnesení ÚV KSČ o kulturních časopisech jenom částečně přineslo jeho tvůrcům očekávaný výsledek. Došlo sice k jistým personálním změnám v redakcích, k tlakům na zvýšení politické odpovědnosti představitelů tvůrčích svazů, k upevnění stranické kontroly nad příslušnými periodiky. Nicméně redaktoři „problematických“ časopisů se politické kontrole snažili více či méně úspěšně vyhýbat a nacházeli způsoby, jak protlačit své

---

²⁷Tamtéž, s. 368.

²⁸KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 369.

²⁹KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 20.

³⁰KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 369.

³¹Tamtéž, s. 373.

myšlenky přes cenzuru.³² Původní představa, že se kulturní časopisy budou věnovat pouze tématům z oblasti umění, se nesplnila. Sebevědomí a „neposlušnost“ tvůrčích svazů vzrůstaly, a proto komunistické vedení už nemohlo počítat s jejich absolutní podporou. Spory s redakcemi o zaměření časopisů se dokonce stupňovaly.³³

---

³²Tamtéž, s. 375.

³³KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967.* Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 21.

2. Období před IV. sjezdem ČSSS. Od napětí ke konfliktu

Léta 1964/65 – 1967 se vyznačovala postupným zotříváním vztahů mezi představiteli kultury a moci, což nakonec vyústilo u části umělců v otevřený konflikt. Osvícenější funkcionáři kulturních institucí si uvědomovali potřebu reformy, a proto 9. června 1965 vedení Svazu spisovatelů rozhodlo zpracovat aktivní program kulturní politiky, v němž byl hlavní důraz kladen na posílení autonomie kultury vůči moci. Diskuse spisovatelů ohledně nového programu trvala celý rok. Avšak představitelé komunistického vedení jej nepřijali. Připravili vlastní rezoluci o kultuře, kterou schválili v roce 1966.³⁴

Na přelomu let 1964 – 1965 byla oblast kultury v Československu značně ovlivněna i situací mezinárodní. Za prvé, postupně se oživovaly kontakty se západní Evropou. Navzdory přetrvávajícím snahám o omezování se mnozí tvůrčí pracovníci zúčastňovali různých akcí v zahraničí, což napomáhalo rozvoji vzájemných osobních kontaktů. Rostl i počet překládaných děl zahraničních autorů v ČSSR.³⁵

Na druhé straně se stupňoval tlak Moskvy, kde došlo k vystřídání v čele státu. N.S.Chruščov byl nahrazen konzervativnějším L.I.Brežněvem. Ze Sovětského svazu se začaly množit výhrady k ideové stránce československých uměleckých děl i k nekonformním názorům umělců a publicistů v místním tisku. Sovětští ideologové vyjadřovali nespokojenost se situací v československém kulturním životě, v němž konstatovali existenci silných opozičních proudů. Ve svém hodnocení také podrobovali kritice odklon od plnění úkolů v „boji s buržoazní ideologií“.³⁶

2.1 Rozvoj publicistiky na stránkách kulturních časopisů. Spory se spisovateli.

Spisovatelé a moc se střetávali v chápání smyslu a postavení kultury v socialistickém státě i v otázkách podob působení kulturní obce na politický život společnosti. Od roku 1965 se stával na stránkách kulturních časopisů stále patrnějším odklon od oficiální politiky. Kritice ideologického oddělení KSČ byly vystavovány zejména časopisy *Plamen*, *Host do domu*, *Literární noviny* a *Kulturní tvorba*. Za hlavního viníka konfliktní situace byl

³⁴KAPLAN, K. "Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967. Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 22.

³⁵KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 382.

³⁶KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 383.

považován Svaz spisovatelů, jenž byl obviňován z nedostatku politické odpovědnosti a absence ideových kritérií při rozhodování o náplni kulturních periodik.³⁷

Boj o Tvář

Jeden z největších sporů se odehrál kolem časopisu *Tvář*. Tento časopis Svazu spisovatelů byl r. 1964 založen pro mladé spisovatele bez ohledu na jejich ideovou a uměleckou orientaci jako tribuna jejich tvorby a názorů. Ideologické oddělení ÚV KSČ záhy konstatovalo, že na stránkách *Tváře* jsou publikovány ideově cizí až protimarxistické materiály. Vytýkalo *Tváři* hlavně poskytování prostoru pro buržoazní ideologii, názory náboženského a idealistického zaměření.³⁸ Postupně se ideologické oddělení ÚV přiklánělo k nekompromisnímu řešení ohledně budoucnosti *Tváře*, jinými slovy k likvidaci časopisu.³⁹ Následně k tomu došlo v roce 1965. Část původní redakce vzápětí založila nový časopis *Sešity pro mladou literaturu*. Skupina mladých autorů kolem časopisu *Sešity pro mladou literaturu* také zaujímalá kritický postoj vůči režimu. Vyjadřovali protest vůči omezování tvůrčí svobody a zároveň podporovali myšlenku rozšíření autonomie literatury, a tedy podobně jako „tvářisti“ pokračovali v linii sporů s komunistickým režimem.⁴⁰ Časopis obsahoval několik kritických rubrik: Konfrontace, Vyklizujeme a Glosy. Polemiky se většinou týkaly kulturněpolitické linie *Rudého práva*, *Impulsu* a některých článků z *Hosta do domu*, *Plamene* aj. Mezi profilová témata *Sešitů* patřily kultura a politika, nejednou se na stránkách objevily i zahraniční kritické články o stalinismu.⁴¹ Redakce *Sešitů* vytvářela neideologické názorové prostředí, které dávalo šanci seznamovat se s existencí různorodých aktuálních světových uměleckých směrů a tendencí (pop-art, lettrismus, grafická a fónická poezie, počítačová grafika, akustická kresba, happening apod.), které strnulému přístupu komunistických kulturních funkcionářů nevyhovovaly.⁴²

Orientace

Dalším časopisem věnujícím se problémům kulturní politiky byl dvouměsíčník *Orientace* s podtitulem *Literatura, umění, kritika*. Výrazným rysem časopisu byla obhajoba

---

³⁷ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 474.

³⁸ KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. Sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 37.

³⁹ Tamtéž, s. 50.

⁴⁰ Tamtéž, s. 54.

⁴¹ *Slovník české literatury po roce 1945*[online]. [cit. 2014-07-20]. Dostupné z <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=260>>.

⁴² Tamtéž.

práva umělecké tvorby na autonomii.⁴³ Na stránkách *Orientace* publikovali odborníci z různých sfér: filozofové, umělci, kritici a vědci, kteří za svou prioritu určili vzájemnou konfrontaci analýz na základě aktuální umělecké hodnoty. Jiří Brabec ve svém článku věnujícím se zaměření *Orientace* jasně určil její úkol: „... umožnit, *aby bylo vše nazýváno „pravým jménem“*, *aby došlo ke skutečnému dialogu, otevřev tím prostor pro diskuse, polemiky a debaty.*“ J. Brabec představil nový časopis jako „tribunu určitého okruhu lidí“, kteří mají co říct a jsou připraveni hájit své přesvědčení i za cenu větších i menších konfliktů s nositeli konzervativních přístupů na poli kultury i politiky.⁴⁴

Impuls

Třetím časopisem vstupujícím do literárního života v roce 1966 se stal *Impuls*. Podle šéfredaktora Františka Buriánka si tento časopis jakožto měsíčník pro literární kritiku a teorii, stanovil za cíl mluvit srozumitelně k široké obci čtenářů. *Impuls*, vzniklý z iniciativy tehdejších pracovníků katedry české a slovenské literatury FF UK, se věnoval jak aktuálnímu dění v kultuře a politice, tak i otázkám kulturního dědictví, problematice vývoje socialistické literatury aj.⁴⁵ Časopis nevyznačovalo výrazné protestní zaměření vůči patronaci orgánů KSČ nad sférou kultury. Příspěvatelé podporovali „koncepti široce pojaté socialistické literatury navazující na sociálně angažovanou meziválečnou tvorbu a levicovou avantgardu.“⁴⁶ V článku šéfredaktora je takto jasně naznačena pozice, na jejímž základě *Impuls* zaměří svou tvůrčí a teoretickou činnost. Bude v souladu s koncepcí socialistické literatury, kterou uznává jako historický fakt a programový cíl.⁴⁷

Host do domu

Časopis *Host do domu*, založený v roce 1954, prošel několikerou proměnou vnitřního obsahu a zaměření. V 50. letech jeho obsah a koncepce nebyly v zásadě v rozporu s tím, co se oficiálně chápalo pod pojmem socialistického realismu. I tehdy však někteří autoři překročili úzce vymezený rámec této ideologické koncepce, např. L. Kundera se v článku *Známe celé dílo Františka Halase?* pokoušel zrevidovat „*panující dogmatické představy o starší i poválečné české literatuře*“.⁴⁸ Přelom 50. a 60. let je na stránkách *Hostu* příznačný tím, co

---

⁴³Tamtéž.

⁴⁴BRABEC, J. *Orientace. Literární noviny*, 1966, ročník 15., č. 15, s. 4.

⁴⁵BURIÁNEK, Fr. *Impuls. Literární noviny*, 1966, ročník 15., č. 15, s. 4.

⁴⁶*Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2014-07-20]. Dostupné z <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=260>>.

⁴⁷BURIÁNEK, Fr. *Impuls. Literární noviny*, 1966, ročník 15., č. 15, s. 4.

⁴⁸*Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2014-07-22]. Dostupné z <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=260>>.

charakterizovalo i další periodika - příspěvky se začínají více odklánět od linie oficiální kulturní politiky, obsah se zpestřuje a rozrůžňuje, autoři více usilují o originálnější přístupy a rozšíření tvůrčí svobody. Svou roli tu sehrály i personální změny uvnitř redakce, které pozitivně ovlivnily rozvoj časopisu. Zásadou nového šéfredaktora Jana Skácela se *Host do domu* stal jedním z nejinspirativnějších časopisů.⁴⁹

Kulturní tvorba

Své poslání neplnil podle odpovědných funkcionářů ani týdeník *Kulturní tvorba*, jenž podle jejich původních představ měl být protiváhou časopisům Svazu spisovatelů. Ideologické oddělení jej hodnotilo následovně: „*Nestal se aktivním pomocníkem v boji proti negativním jevům v ideologické oblasti, neplní roli být nesmlouvavým bojovníkem proti nesprávným, liberalistickým a revizionistickým názorům.*“⁵⁰ Původně měla *Kulturní tvorba* nahradit zrušené časopisy *Kultura*, *Tvorba* a *Předvoj*. Vzhledem k tomu, že ÚV KSČ nebylo spokojené s publikační činností svého stranického časopisu, došlo k vynucené výměně šéfredaktora. Pod vlivem přímého řízení listu orgány KSČ ztrácela *Kulturní tvorba* postupně na čtenářské atraktivnosti. Tak se za řízení F. J. Kolára, který nastoupil v roce 1967 jako hlavní redaktor, z relativně otevřeného časopisu, který se nejednou dostával do konfliktů s nadřízenými orgány, stával orgán oponující snahám o liberalizaci společnosti.⁵¹

2.2 Spory o existenci Literárních novin

Na počátku roku 1966 se ideologické oddělení ÚV KSČ výrazněji soustředilo na problematiku *Literárních novin*. Diskuse o „politicky nevhodných příspěvcích“ pokračovaly, mluvilo se i o celkovém zaměření časopisu. Ideologové usilovali i o to, aby Svaz spisovatelů přijal jejich kritická stanoviska a zasadil se o nápravu.⁵² Výrazně konfliktní vztahy státní moci a redakce *Literárních novin* se však datovaly již od roku 1963. Vedoucí ideologického oddělení ÚV Pavel Auersperg tehdy ve svém referátu konstatoval neplnění stanoviska ÚV KSČ ve věci kulturních časopisů, protože podle něho nedošlo k žádným změnám. Ostře vytkl kulturním časopisům zpochybňování vedoucí role KSČ na poli kultury, nesprávnou

---

⁴⁹ *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2014-07-22]. Dostupné z <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=260>>.

⁵⁰ KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 24.

⁵¹ *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2014-10-14]. Dostupné z <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=260>>.

⁵² KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. Sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 25.

interpretaci linie strany, kritizoval „odtrženost“ umělců od reality.⁵³ Na kritiku časopisu reagovali redaktori stále ostřeji nebo ji na druhé straně v podstatě ignorovali.⁵⁴ Ideologická komise ÚV KSČ definovala problém *Literárních novin* jako politickou otázku, znepokojená rostoucím opozičním zaměřením časopisu. Pro LN to znamenalo personální změny a úpravu (v podstatě cenzurní zásah) plánu činnosti na rok 1966.⁵⁵ Ve své vzpomínkové knize *Literárky – můj osud* Milan Jungmann napsal: „Nevedl jsem si deník, takže bych nedokázal doložit, kolikrát a za jakých okolností jsem byl povolán na kobereček, prakticky žádné číslo se neobešlo bez konfliktů s cenzurou. O probíhajících zápasech s ideologickými cerberly svědčí pouze nenápadné změny v tiráži...“⁵⁶ V téže věci se Milan Kundera vyslovil v roce 1968 na zasedání ÚV SČSS: „... byli jsme v situaci slabšího vůči silnějšímu... museli jsme manévrovat, museli jsme počítat s ideologickými kompromisy...“ K tomu také dodal, že za formální ústupek bylo považováno např. řízení *Literárek* redakční radou, a ne šéfredaktorem. Byl to způsob boje slabšího se silnějším.⁵⁷ Filozof Jan Patočka, častý přispěvatel, jehož slova měla u redakce značnou váhu, za hlavní funkce novin pokládal „ stále opakovaný pokus o tvorbu, průzkum, a orientaci veřejného mínění, obzvláště těch skupin, které jsou s to pocítům a puzení širokých vrstev dát racionální, diferencovanou kritickou podobu. LN připouštějí svobodnou diskusi a tím vytvářejí ten předpoklad pro rozšířený názor, který je základní.“⁵⁸

V březnu roku 1966 proběhlo jednání členů ideologické komise ÚV KSČ, na němž J. Hendrych vynesl verdikt, v němž nápravu v LN předával do rukou Svazu spisovatelů. Spisovatelé se obávali zásahu ÚV, a proto doufali, že se dospěje k nějakému kompromisnímu řešení, které by nemělo vypadat jako čistě administrativní rozhodnutí. Hlavním požadavkem stranických ideologů byla změna profilu listu, kdy by se více v LN uplatnili představitelé literatury s „ideově správným“ postojem. Byl činěn nátlak na to, aby redakci opustili L. Vaculík, A. J. Liehm a L. Veselý.⁵⁹

Spory o profil a další existenci *Literárních novin* se zostřovaly. Cenzurnímu úřadu (HSTD) bylo uloženo jejich detailní sledování. Ideologické oddělení však ztrácelo svůj dřívější optimismus. Vynucené kádrové změny nepřinesly obrat. Napětí mezi komunistickým

---

⁵³ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 423.

⁵⁴ KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. Sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 26.

⁵⁵ Tamtéž, s. 27.

⁵⁶ JUNGSMANN, M. *Literárky – můj osud*. Brno: Atlantis, 1999, s. 185.

⁵⁷ Tamtéž, s. 186.

⁵⁸ Tamtéž, s. 215.

⁵⁹ KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 29.

ústředím a Svazem spisovatelů nadále vzrůstalo. Významným zdrojem rozporů byly stupňující se požadavky a zákazy ideologů, adresované *Literárním novinám* prostřednictvím svazových orgánů. Když nefungovala cenzura „vlastníma rukama“ Svazu, zasahovala Hlavní správa tiskového dohledu. Spisovatelé v tom viděli ohrožení dosaženého stupně svobody slova. Svaz spisovatelů stále odvážněji čelil snaze přeměnit se v realizátora příkazů komunistických funkcionářů. Značné rozpory se týkaly odlišných názorů na oficiální politiku, na hodnocení minulosti, současnosti i výhledů do budoucnosti. Taková situace vytvářela půdu pro formování stále silící a odvážněji vystupující skupiny kritiků režimu.⁶⁰

Začátkem roku 1967 se problém LN opět stal tématem schůze ideologického oddělení ÚV. Tentokrát se předmětem jejího útoku stala jednak široce založená kritika zaměřená na L. Štolla odsuzujícího ožívování strukturalistických tendencí v literární vědě, jednak údajné nekritické příspěvky dokumentující snahy o konvergenci kapitalismu a socialismu. Dále zesílil tlak na konečný odchod L. Vaculíka a A. J. Liehma z redakce LN.⁶¹ Redakční rada se bránila nátlaku činit změny v politickém profilu periodika a tvrdila, že koncepce LN „je v souladu se zájmy socialismu“ a slouží pokrokovým cílům této společnosti. Spor o profil novin tak pokračoval i na počátku roku 1967.⁶²

Od 1. 1. 1967 vstoupil v platnost nový tiskový zákon. V souladu s jeho zněním bylo časopisu či novinám v podstatě možné kdykoliv odebrat registraci, což stranické orgány v průběhu roku jako důsledek dění na IV. sjezdu spisovatelů v případě LN skutečně učinily. Ministerstvem kultury a informací byly na podzim tohoto roku *Literární noviny* odebrány SČSS a jejich novým vydavatelem se stalo Čs. ústředí knižní kultury. Šéfredaktorem byl ustanoven Jan Zelenka, později nechvalně proslulý normalizační ředitel Československé televize. Poslední číslo LN jako orgánu SČSS vyšlo 29. 9. I když tento nový ministerský časopis neměl nic společného s LN patřícími SČSS, užíval původní název i grafickou úpravu. Tak pod titulem LN připravovala jiná redakce (ani jeden člen svazových LN nepřešel do nového časopisu) tlumočící názory stranické nomenklatury. Tyto pseudo-LN byly automaticky zasílány předplatitelům a nezměnily dokonce ani číslování. Převládaly úvahy bránící mocenský monopol KSČ a ideologie. Ministerské Literárky čelily všeobecnému bojkotu kulturní obce a trpěly nedostatkem kvalitních příspěvků a dobrých publicistů. V každém novém čísle bylo vidět bezradnost improvizace a myšlenkovou pokleslost.⁶³

---

⁶⁰ KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967.* Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 33.

⁶¹ Tamtéž, s. 34.

⁶² Tamtéž, s. 35.

⁶³ JUNGSMANN, M. *Literárky – můj osud.* Brno: Atlantis, 1999, s. 247–248.

Zaměření listu se změnilo, o čemž svědčil očividný obrat k propagandistickým stereotypům minulosti. Od č. 3/1968 se šéfredaktorem stal Vladimír Diviš a v únoru 1968 byly *Literární noviny* přejmenovány na *Kulturní noviny*. Byla to však jejich labutí píseň. V této nové podobě vycházely jen do konce dubna.⁶⁴

---

⁶⁴*Slovník české literatury z roku 1945* [online]. [cit. 2014-11-01]. Dostupné z <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=260>>.

3. IV Sjezd SČSS

Podpisová kampaň za uspořádání mimořádného sjezdu SČSS z listopadu 1965 neuspěla. Řádný sjezd se tak konal až v roce 1967. Podle představ komunistických špiček mělo cílem sjezdu být zhodnocení uplynulých dvaceti let čs. literatury a přijetí pozitivního programu dalšího rozvoje. Názory ideologického oddělení a spisovatelů se ve většině bodů lišily: hodnocení literatury šedesátých let, pronásledování tvůrců pro jejich kritický postoj k režimu, pojetí socialistického realismu, a zejména oprávnění považovat jej za jedinečně závazný umělecký směr.⁶⁵ K diskutovaným tématům také patřila oficiální kulturní politika, morální stav společnosti i komunistické strany. Podle J. Procházky: „... celá příprava sjezdu je v podstatě naprostým vyslovením nedůvěry spisovatelům a Svazu spisovatelů.“⁶⁶

Den před sjezdem, 26. června 1967, se sešla porada delegátů-komunistů, na které Jiří Hendrych přečetl dopis ÚV KSČ adresovaný stranické skupině Svazu spisovatelů. Požadoval vymezení přesných hranic pro členství v SČSS a odsoudil smířlivý postoj vůči vnitřním ideovým rozporům. Varoval spisovatele před snahou zbavit komunistickou stranu vlivu v literatuře a ve svazu.⁶⁷ Většina účastníků nebrala dopis příliš na vědomí. Soustředili pozornost na jiné problémy, především na kritiku oficiální kulturní politiky, činnost cenzurního úřadu atd. Vytýkali tisku neobjektivní informace, zdůrazňovali právo každého občana kritizovat vládu (Šotola, Liehm, Procházka, Vaculík).

První sjezdový den se nesl ve znamení úvodního projevu M. Kundery. Ten charakterizoval poslední čtyři roky jako léta nejintenzivnějšího rozvoje československé literatury a poté hovořil o vztahu kultury, národa a svobody. Opoziční vystoupení P. Kohouta a A. Klimenta zaútočila na státní cenzuru, požadovali její zrušení a úpravu tiskového zákona. Kliment dokonce navrhol přijmout „manifest o svobodě slova“. Byl také přečten dopis A. I. Solženicyna Svazu sovětských spisovatelů. To se stalo pro Hendrycha „poslední kapkou“ a na protest sjezd opustil. ÚV KSČ se rozhodl zasáhnout. Maximálně se omezilo zpravodajství o průběhu sjezdu a byla zavedena represivní opatření.⁶⁸

Druhého dne opět zazněla kritika kulturní politiky (A. J. Liehm), cenzury (I. Klíma) i úvahy o vztahu rozumu a svědomí v činnosti intelektuála (K. Kosík). Vystoupil také V.

---

⁶⁵KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967.* Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 79–80.

⁶⁶Tamtéž, s. 87.

⁶⁷Tamtéž, s. 103.

⁶⁸Tamtéž, s. 106–107.

Havel. Jeho kritika se týkala oficiální kulturní politiky, zákazu časopisu *Tvář*. Hájil právo zakládat tvůrčí skupiny mimo svaz. Nejbouřlivější reakci vyvolalo vystoupení L. Vaculíka, v němž se věnoval otázkám vztahu jedince a moci, problému svobody a autonomie kultury. Jeho kritika režimu byla nejostřejší ze všech, které zazněly na takovéto oficiální platformě. Vaculíkův projev byl vzápětí představiteli stranické delegace odsouzen.⁶⁹

Třetí den vystoupil s projevem J. Hendrych, v němž odsoudil „netřídní“ pojetí svobody a demokracie. Chápal je jako útoky vůči socialistickému zřízení Československa. Vystoupení L. Vaculíka označil za anarchistické a urážlivé. Rovněž většina návrhů V. Havla byla ÚV SČSS odmítnuta. Vznik dílčích autorských seskupení byl povolen pouze v rámci svazu a jeho členů. Delegace ÚV KSČ konstatovala během konání sjezdu nebezpečné tendence: odklon od koncepce realističnosti literatury, odchylky od marxistické ideologie apod. Za inspirátory těchto tendencí byly označeny redakce časopisů *Host do domu*, *Literární noviny* a *Tvář*.⁷⁰

IV. sjezd uzavřel projev J. Procházky. Mluvil na téma zodpovědnosti a názorové upřímnosti spisovatelů. Jeho projev byl pádnou odpovědí na kritiku a hrozby představitelů moci.⁷¹

Předsednictvo ÚV KSČ se po sjezdu dohodlo na dalším postupu. S rebelujícími spisovateli-komunisty byla zavedena stranická a disciplinární řízení. Týkalo se to především P. Kohouta, L. Vaculíka, A. J. Liehma a I. Klímy. Rozhodlo se i o opatření ohledně *Literárních novin*, které byly odňaty SČSS a převedeny pod Ministerstvo kultury.⁷²

Ve knize *Literárky – můj osud* shrnul M. Jungmann protichůdné charakteristiky sjezdu takto: „... proslulý, skandální, historický, rozporuplný, spiklenecký, cizí rozvědkou zrežirovaný atd. IV. sjezd Svazu spisovatelů.“ Vaculíkův, Kunderův, Klímův či Havlův projev vyjádřily značnou „nespokojenost s politikou vedoucí strany, se stavem lidských práv, s mrtvolnou tišinou v společenských sférách...“⁷³

IV. sjezd spisovatelů svým významem překročil hranice literatury i celé kultury. V tu dobu nazrávala krize režimu a sjezd se stal podstatným mezníkem na cestě reformního úsilí.⁷⁴

---

⁶⁹KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967.* Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 110–112.

⁷⁰ Tamtéž, s. 120–122.

⁷¹ Tamtéž, s. 125.

⁷² Tamtéž, s. 123.

⁷³JUNGMANN, M. *Literárky – můj osud.* Brno: Atlantis, 1999, s. 231.

⁷⁴KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967.* Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997, s. 124.

4. Stručný přehled veřejného dění v Československu období Pražského jara (leden – srpen 1968)

I. Leden

3.–5. ledna se konalo plénum ÚV KSČ, na kterém se rozhodlo o rozdělení funkcí prezidenta republiky a prvního tajemníka ÚV KSČ. A. Novotný byl nucen podat žádost o uvolnění z funkce prvního tajemníka.⁷⁵ V souladu s tím vznikla potřeba najít nějakou zodpovědnou a důvěryhodnou osobnost, která by jeho funkci převzala. Novým prvním tajemníkem byl zvolen vcelku méně známý A. Dubček, který přišel s návrhem všestranně zhodnotit současnou etapu vývoje socialismu a vypracovat dlouhodobý program KSČ. V tuto dobu už ve straně začaly první náznaky demokratizačního pohybu jakožto reakce na déletrvající krizi v téměř všech sférách společenského života. Uvnitř komunistické strany se odehrál skutečný názorový rozkol, na jehož základě se vytvořily dvě skupiny: protinovotnovská a skupina kolem A. Novotného. Za hlavní nebezpečí v politice KSČ označil Dubček konzervatismus. Podle něj neměla KSČ nadále společnost ovládat, ale vést.⁷⁶

24. ledna byl během schůze Svazu spisovatelů jeho předsedou zvolen univerzitní profesor germanistiky Eduard Goldstücker a rozhodlo se, že místo *Literárních novin* bude vycházet týdeník *Literární listy*.⁷⁷

II. Únor

Únor byl měsícem schůzek a projevů. Šlo o formování nové politiky a získávání podpory progresivnímu proudu. Chystaly se také oslavy 20. výročí únorových událostí, a proto se do Prahy sjeli všichni vedoucí představitelé socialistického tábora.⁷⁸

29. února byly na konferenci v ČST odmítnuty administrativní postupy, cenzurní zásahy a byla požadována programová samostatnost televize.⁷⁹

III. Březen

Výrazným rysem prvního jarního měsíce bylo znatelné zesílení aktivit občanské společnosti, umělců, vědců, studentů aj. Tzv. předběžná cenzura byla de facto zrušena. Ke slovu se hlásili

⁷⁵ RUML, J. *Kalendárium (leden-rosinec 1968)*. Praha: Novinář, 1990, s. 5.

⁷⁶ KURAL, V. In *Osm měsíců Pražského jara 1968*, Praha: Práce, 1991, s. 25.

⁷⁷ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-09]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_01.php>.

⁷⁸ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-09]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_02.php>.

⁷⁹ Tamtéž.

proreformně smýšlející ekonomové, filozofové, sociologové i další odborníci, publicisté i řadoví občané.

1. března vyšlo první číslo týdeníku Svazu spisovatelů *Literární listy*.

20. března se v pražském PKOJF (tj. v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka, dnes Výstaviště) konalo za účasti 20 tisíc občanů shromáždění „Mladí se ptají“. Spontánně byl přijat dopis A. Novotnému s výzvou k odstoupení z funkce prezidenta republiky.⁸⁰

22. března oznámil A. Novotný Národnímu shromáždění svou rezignaci. Zároveň začali být postupně odvoláváni představitelé „novotnovského“ režimu.⁸¹

24. března došlo v Drážďanech k setkání představitelů pěti zemí Varšavského paktu, zcela znepokojených reformními procesy v Československu. Vnímali to jako hrozící nebezpečí kontrarevoluce. Československá delegace byla tehdy nucena strpět přímé vměšování do záležitostí KSČ a státu. Československý reformní proces neměl ze zahraničí žádnou výraznou politickou podporu. USA dávaly distanci najevo tím, že demokratizační proces v ČSSR sice vítají, ale respektují rozdělení Evropy a zájmy SSSR.⁸²

27. března byl v Praze ustaven přípravný výbor Klubu politických vězňů K 231.

29. března byl na plenární schůzi ČSSS ustaven Kruh nezávislých spisovatelů, který reprezentoval demokratické sdružení nekomunistických autorů. Přihlásil se o slovo jako nezávislá tvůrčí demokratická organizace.⁸³

30. března byl zvolen prezidentem L. Svoboda.⁸⁴

IV. Duben

Tento měsíc byl poměrně bohatý na různé události: plénum KSČ, ustavení nové vlády a přijetí Akčního programu ÚV KSČ, rehabilitace, mítinky atd. Akční program otevíral prostor pro střetávání různých názorů a deklaroval právními normami garantování svobody projevu a názorů.⁸⁵ Přijetím tohoto programu zamýšlelo nové vedení strany vlastní, specifickou cestu rozvoje s důrazem na demokratizaci společnosti a komunistické strany, na rehabilitace, řešení

---

⁸⁰ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-09]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_03.php>.

⁸¹ KURAL, V. In *Osm měsíců Pražského jara 1968*, Praha: Práce, 1991, s. 65.

⁸² Tamtéž.

⁸³ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-11]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_03.php>.

⁸⁴ RUML, J. *Kalendárium (leden – prosinec 1968)*. Praha: Novinář, 1990, s. 17–18.

⁸⁵ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-11]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_03.php>.

ekonomických problémů, jinou národnostní politiku, nové vztahy k mladé generaci, příslib tvůrčí svobody. Přijetí akčního programu znamenalo vítězství reformních komunistů.⁸⁶

5. dubna vznikl Klub angažovaných nestraníků (KAN), jehož hlavním cílem bylo napomáhat rehabilitacím postižených, chránit lidská práva a čelit zneužívání politické moci.⁸⁷

V. Květen

Květen se odehrával ve znamení zvýšené stranické i občanské aktivity. Oslavy Svátku práce se však tentokrát vyznačovaly neformální a uvolněnou atmosférou, která se spontánně vytvořila zejména během pražské prvomájové demonstrace. V průvodu se objevovaly netypické nápisy a skandovala se do té doby neslýchaná hesla, např. „Věřme sobě!“ a „Svobodu i odlišným názorům!“. V průvodu se objevil i portrét T. G. Masaryka.⁸⁸

4. května odjela do Moskvy československá delegace k jednání na nejvyšší úrovni. Ze sovětské strany zazněla ostrá kritika vývoje v Československu, který podle L. Brežněva ohrožuje socialismus v „bratrských“ zemích.

6. května se v Praze sešli zástupci tvůrčích svazů spisovatelů, dramatických a rozhlasových umělců a ustavili Koordinační výbor tvůrčích svazů. Na této schůzi vyjádřili odhodlání neprodleně reagovat na události, ovlivňovat společenský vývoj, bránit reformní proces, spolupracovat s Národní frontou a Ministerstvem kultury a informací.

14. května jednal Ústavně právní výbor NS o rehabilitacích, o úpravách zákona o cenzuře a shromažďování.

24. května bylo oficiálně oznámeno, že na území Polska a ČSSR proběhne velitelsko-štabní cvičení armád Varšavské smlouvy.⁸⁹

29. května se konalo s napětím očekávané plenární zasedání ÚV KSČ, během něhož bylo rozhodnuto svolat mimořádný XIV. sjezd na počátek září. Konzervativci tehdy chovali naději, že zvolení delegáti se budou většinou rekrutovat ze „zdravého jádra“.⁹⁰ Spoléhali také na vojenskou přítomnost jednotek ozbrojených sil Varšavské smlouvy, které v tentýž den právě do Prahy přijely, aby zahájily přípravu červnového štabního cvičení a následně „ovlivnily“ přípravu sjezdu. I přes rázné oficiální přihlášení se k reformnímu procesu, bylo z materiálů

⁸⁶ KURAL, V. In *Osm měsíců Pražského jara 1968*, Praha: Práce, 1991, s. 42.

⁸⁷ RUMIL, J. *Kalendárium (leden – prosinec 1968)*. Praha: Novinář, 1990, s. 19.

⁸⁸ Tamtéž, s. 27.

⁸⁹ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-11]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_05.php>.

⁹⁰ NAVRATIL, J. In *Československo roku 1968. 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993, s. 98.

květnového zasedání zřejmě, že se uvažovalo o zpomalení reforem. Květen se stal nejkritičtějším měsícem ve vývoji čs. záležitostí. Berlín, Varšava i Sofie se už jasně vyslovovaly pro vojenský zásah proti ČSSR. Moskva začala uvažovat o intervenci jako o možné variantě.⁹¹

VI. Červen

Politický nátlak „bratrských“ zemí se stupňoval. Sověti tlačili na Dubčekovo vedení s cílem donutit je k poslušnosti. V řadách komunistického vedení se vyskytly obavy z anarchizujících tendencí a pokusů vyvolávat nedůvěru vůči KSČ. Obavy z nebezpečí intervence byly stranickým vedením považovány za nepodložené. Nátlak nepřinesl konzervativním vedením „bratrských“ zemí očekávané změny, ale v Československu naopak docházelo k radikalizaci reformních sil a k iniciativám ve věci obrany čs. suverenity.⁹²

Dne 27. června vyšel v Literárních listech manifest 2000 slov (o něm podrobněji ve vlastní kapitole práce), ve kterém se autor L. Vaculík obrátil na občany republiky, aby zaujali postoj aktivní podpory reformního procesu. Odpůrci reforem a Sověti zhodnotili tento manifest jako neklamný výraz kontrarevolučních nálad, což jim poskytuje pádný důvod k zásahu „bratrských“ armád.⁹³ Zároveň probíhalo na území ČSSR spojenecké cvičení pod názvem Šumava, což, jak se později ukázalo, bylo součástí příprav k intervenci.⁹⁴

Koncem června byl parlamentem schválen rehabilitační zákon a novela tiskového zákona (oficiální zrušení cenzury).

VII. Červenec

Vojenské cvičení bylo oficiálně začátkem měsíce ukončeno. Nervozitu a pocity nejistoty československé populace nyní působil protahovaný přesun armád z území ČSSR. Na domácí politické scéně pokračovaly vzrušené diskuse nad manifestem 2000 slov, který signovalo mnoho významných představitelů českého vědeckého a uměleckého života. V Moskvě přirovnal Brežněv vývoj situace v Československu k maďarským událostem roku 1956.⁹⁵ Také z Moskvy, Berlína, Varšavy, Budapešti a Sofie přišly dopisy, adresované předsednictvu ÚV KSČ, ve kterých byla navržena společná schůzka všech s vedením KSČ a státu. ÚV KSČ

---

⁹¹ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-11]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_05.php>.

⁹² BĚNČÍK, A. – KURAL, V. Intervence, VII. kapitola. *Československo roku 1968. 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993, s. 123.

⁹³ Tamtéž, s. 123–125.

⁹⁴ Tamtéž, s. 122.

⁹⁵ RUMIL, J. *Kalendárium (leden – prosinec 1968)*. Praha: Novinář, 1990, s. 43.

tuto nabídku odmítl, ale reagoval na jejich iniciativu návrhem dvoustranných setkání, na nichž by byla projednávána vzájemná politika.⁹⁶

14. července proběhla ve Varšavě schůzka představitelů pěti států (SSSR, Polsko, NDR, Maďarsko, Bulharsko). Na tomto setkání byl velmi kriticky zhodnocen vývoj situace v ČSSR, a to bez účasti československé strany. Zazněly požadavky radikálně zasáhnout proti snahám o narušování vedoucí úlohy KSČ. Státy Varšavské smlouvy daly souhlas s umístěním vojsk spojenců na svém území. Tou dobou se spojenecká vojska velmi pomalu přesunovala po území ČSSR. Tyto „manévry“ byly zřejmě načasovány tak, aby se spojenecké jednotky nacházely v blízkosti Prahy v průběhu zasedání ÚV KSČ.⁹⁷ Ten rozhodně kritiku „bratrských“ zemí odmítal a ve svém Stanovisku formuloval právo na samostatné řešení vnitřních problémů státu. Československá veřejnost vyjadřovala absolutní podporu vedení strany a státu. Schůzka vrcholných představitelů ČSSR a SSSR byla stanovena na 29. července v hraničním městečku Čierna nad Tisou.

Od 25. července probíhala tajná příprava akce Dunaj, jak byla nazvána budoucí vojenská intervence do Československa.

VIII. Srpen

Třídenní jednání sovětské a československé delegace bylo uzavřeno na přelomu července a srpna. Ze sovětské strany stále zněly ultimativní požadavky týkající se zbrzdění, až zastavení reformního procesu, což bylo doprovázeno i nátlakem na odchod jeho nejradikálnějších zastánců. V oficiálním komuniké se psalo, že šlo o „upřímné, přátelské setkání, na němž bylo dosaženo vzájemného porozumění“.⁹⁸ Nedůvěřiví a znejistění občané se na manifestaci v Praze dožadovali pravdivých informací, stavěli se skepticky k tvrzení A. Dubčeka, že existuje „prostor pro další reformy“. Zároveň probíhala příprava mimořádného XIV. sjezdu KSČ, který měl podle představ reformátorů posílit progresivní křídlo strany.⁹⁹ Výsledkem schůzky bylo uzavření dohody o setkání představitelů šesti komunistických a dělnických stran 3. srpna v Bratislavě.¹⁰⁰

---

⁹⁶ RUML, J. *Kalendárium (leden – prosinec 1968)*. Praha: Novinář, 1990, s. 45.

⁹⁷ Tamtéž, s. 48.

⁹⁸ Tamtéž, s. 51.

⁹⁹ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-25]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_08.php>.

¹⁰⁰ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-24]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_07.php>.

Hrozba intervence do Československa se už nebezpečně rýsovala, avšak reformně naladěni politici vojenský zásah vážně nepřipouštěli, jak o tom svědčí např. úvaha J. Šedivého *Politika rozumu* v deníku *Práce* z 28. července.

Bratislavská schůzka příliš jasnou perspektivu dalšího vývoje nenastínila. A. Dubčekem byl připraven text Prohlášení, v němž se kladl důraz na rovnost, suverenitu a státní nezávislost každé socialistické země. Tehdy V. Biľak odevzdal tzv. „zvací dopis“, spolupodepsaný několika dalšími zastánci konzervativního proudu, jako „žádost o pomoc všemi prostředky“.¹⁰¹

V polovině srpna do ČSSR přijeli v rychlém sledu J. B. Tito a poté N. Ceaușescu a J. Kádár. Poslední návštěva měla posloužit Dubčekovi jako „naléhavé přátelské varování“ a předestřela možné důsledky v případě neomezeného pokračování v polednovém kurzu.¹⁰² Tou dobou už bylo v KS dávno rozhodnuto o vojenském zásahu v Československu a protireformní křídlo KSČ od ní dostávalo instrukce o uchopení moci po intervenci.¹⁰³

Dne 19. srpna byl Dubčekovi doručen Brežněvův dopis, v němž mu vytýkal neplnění dohod z Čierné a z Bratislavy. Na večerním zasedání předsednictva ÚV KSČ 20. srpna se konzervativním představitelům nepodařilo prosadit vlastní "Zprávu o situaci v ČSSR", v níž se postavili za sovětské námitky vůči reformnímu procesu. V tentýž den překročila kolem 23,00 hod vojska „Varšavské pětky“ hranice Československa.¹⁰⁴

Dne 21. srpna byl v noci zatčen předseda vlády Oldřich Černík, internováno Dubčekovo vedení a po druhé hodině odpoledne byli první tajemník ÚV KSČ A. Dubček, předseda Národního shromáždění J. Smrkovský, předseda ÚV Národní fronty F. Kriegel, člen předsednictva ÚV KSČ J. Špaček a vedoucí tajemník MV KSČ v Praze B. Šimon odvezeni mimo území republiky. Předsednictvo Národního shromáždění schválilo prohlášení proti okupaci. Toutéž dobou vydali konzervativní členové ÚV KSČ oznámení, v němž vyzvali ke spolupráci se sovětskou armádou a v součinnosti se sovětským vyslanectvím usilovali o vytvoření nové „dělnicko-rolnické vlády“, čímž se dopustili jasné vlastizrady. Navzdory invazi byl na dny 22. – 23. srpna svolán do Prahy-Vysočan mimořádný sjezd KSČ, ovšem bez přítomnosti vedoucích představitelů ÚV KSČ. Byl zvolen nový ÚV v čele s A. Dubčekem a

---

¹⁰¹ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-25]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_08.php>.

¹⁰² RUML, J. *Kalendárium (leden – prosinec 1968)*. Praha: Novinář, 1990, s. 54.

¹⁰³ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-25]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_08.php>.

¹⁰⁴ Tamtéž.

konzervativci byli z něho vyšachováni. Zároveň se po celé zemi konaly proti okupaci masové protesty. Prezident L. Svoboda odmítl kolaborantskou „dělnicko-rolnickou vládu" uznat¹⁰⁵.

Dne 23. srpna prezident odletěl do Moskvy navzdory stanovisku Národního shromáždění, aby neopouštěl území republiky. Jednání probíhalo ve dnech 23. – 26. srpna. Sovětská strana trvala na rezignaci A. Dubčeka, podpisu „ultimativní dohody“ a anulování mimořádného sjezdu.

V noci 26. srpna byly Moskevské protokoly podepsány (F. Kriegel podpis odmítl), přestože se československá strana tomu bránila. Protokol zůstal utajen, veřejnost byla seznámena pouze s některými body.¹⁰⁶

Sovětský plán převzetí moci kolaborantskou vládou v čele s A. Indrou se tedy zhroutil. Okupačními vojsky byly postupně obsazeny novinářské redakce, rozhlasová a televizní studia, ministerstva, Akademie věd, Státní banka, budova předsednictva vlády atd. Po návratu československých představitelů z Moskvy se konala generální stávková po celé republice.¹⁰⁷

Schůze Národního shromáždění pokračovala od 27. srpna, kdy Smrkovský informoval o moskevském jednání. V Prohlášení k obyvatelstvu zdůraznilo NS právo na suverenitu a svobodu země a vyjádřilo vůli pokračovat v demokratizačním vývoji republiky. Téhož dne vysílal rozhlas Svobodův a Dubčekův projev.¹⁰⁸

Následující den se na Hradě uskutečnila tisková konference, na níž byli novináři přesvědčováni o připravenosti vůdčích představitelů pokračovat v polednovém kurzu, ale naléhalo se na přijetí některých opatření, aby se zbytečně nevyostřovala politická situace. Autocenzuru však novináři odmítli.¹⁰⁹

Dne 29. srpna uznal sjezd KSS v Bratislavě XIV. mimořádný sjezd pro nedostatečnou účast slovenských delegátů za neplatný a požadoval ústavní deklarování federace. Prvním tajemníkem KSS byl zvolen Gustáv Husák. Československou vládou bylo přijaté usnesení č. 292 o mimořádných opatřeních ke kontrole prostředků hromadných informací a také byl zřízen Úřad pro tisk a informace jako mimořádné opatření vzhledem k současnému stavu

---

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2014-11-25]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_08.php>.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž.

v zemi, což znovu v zemi zavádělo cenzuru. Koncem měsíce byly všechny výsledky mimořádného sjezdu KSČ zrušeny.¹¹⁰

---

¹¹⁰Tamtéž.

5. „Obnovené“ Literární listy

Současně s přejmenováním „ministerských“ LN na časopis *Kulturní noviny* udělilo ministerstvo kultury SČSS registraci k vydávání nového kulturně politického týdeníku. Nová situace ve straně po lednovém zasedání ÚV KSČ umožnila totiž pokračovat v tradici „starých“ spisovatelských Literárek s jejich příznačným kritickým přístupem.¹¹¹ Svaz čs. spisovatelů se rozhodl změnit název časopisu na *Literární listy*. Kolem nového periodika se seskupila tatáž redakční rada, která redigovala LN do 28. září 1967. Ve svých vzpomínkách M. Jungmann později napsal: „Literárky tehdy zajišťovala společensky významná organizace – Svaz čs. spisovatelů, s jehož podporou jsme si mohli dovolit „být neposlušní“, rebelovat a revoltovat a stát se do jisté míry vyjadřovatelem tužeb široké veřejnosti.“¹¹² Nulté číslo obnovených LL vyšlo 22. února 1968 jako týdeník SČSS. Od č. 15/1968 se šéfredaktorem LL stal M. Jungmann. *Literární listy* se celkově snažily naplňovat představu o masovém médiu jako zprostředkovateli veřejného mínění. Většinou hrály roli názorové platformy reformně komunistických intelektuálů, ale objevovaly se zde také texty různého ideového zaměření.¹¹³ Profilové články představovaly analýzy současné vnitřní a zahraniční politické situace, texty o politických procesech padesátých let, komentování ekonomických reforem, změn v ústavním systému, diskuse na téma existence cenzury a možností dalšího politického vývoje.¹¹⁴ Periodikum odráželo uvolňující se politické ovzduší Pražského jara a kolektiv autorů sám přispíval k rozšiřování prostoru pro svobodnou diskusi (např. v rubrice *Diskusní tribuna*, kde se objevila jedna z prvních úvah o nutnosti opoziční strany od V. Havla). Autory byli obvykle odborníci na příslušnou problematiku či intelektuálové, externí přispěvatelé či přímo členové redakce (Petr Pithart, A. J. Liehm, Ivan Klíma, Pavel Kohout ad.). Tematicky se kulturní časopis neomezoval pouze na sféru umění, ale otevíral prostor pro diskuse i na politická a filosofická témata.

5.1 První číslo Literárních listů

Dne 1. března 1968 vyšlo první řádné číslo LL, ve kterém redakce uveřejnila anketu s otázkami, „odkud, s kým a kam“ by měl týdeník směřovat. Tyto otázky byly položeny

---

¹¹¹ JUNGSMANN, M. *Literárky-můj osud*. Brno: Atlantis, 1999, s. 249.

¹¹² Tamtéž, s. 387.

¹¹³ ŠÁMAL, P. In *Pražské jaro 1968. Literatura - film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20. - 22. května 2008*. Praha: Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), 2009, s. 176.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 178.

četným představitelům české kulturní veřejnosti. V představách většiny z nich se založení LL paralelně spojovalo s opětovným utvářením „demokratické atmosféry“.¹¹⁵

Autorem úvodu k anketě je Jan Procházka a vyjadřuje se v něm k jejímu účelu. Spolu s výčtem morálních, ekonomických i politických ztrát, které československá společnost v průběhu minulých dvaceti let utrpěla, doporučil Procházka začít od zpytování vlastního svědomí. Odpověď na otázku „kam“ má podle něho jasný směr: „Snad konečně – k demokracii a ke svobodě.“¹¹⁶

V naprosté většině příspěvků do ankety dominuje pozitivní tón, výjimku tvoří jen několik odpovědí. Stručně k některým z mnoha zajímavých. V příspěvku Václava Havla je důraz kladen na pojem svobody. A to v rozpětí od svobody ducha až po svobodu tvorby – takovým by podle něj mělo být směřování LL. Pozoruhodnou je lakonická a jednoznačná odpověď režiséra J. Menzela ohledně bodu „kam“: „Co nejdál, až tam, kam vám to bude povoleno.“ Alexandr Kliment povzbuzuje redakci LL k diskusím o problémech stěžejních pro obnovu skutečného politického života: „Otázka sociální. Česká otázka. Rusko a Evropa. Světová revoluce. Problém malého národa. Ideály humanitní.“¹¹⁷ (Kliment zde takto připomněl tituly Masarykových děl.) Odlišný názor vyjádřil Josef Hiršal. Přál si, aby se LL hlavně soustředily na pole literární, protože podle něj „příliš velká společenská angažovanost spisovatelů je podezřelá.“¹¹⁸ Pro Milana Kunderu jsou konflikty nevyhnutelné, ba nezbytné. Nepřeje však LL konflikty mezi myšlenkou a jejím potlačováním, ale mezi „myšlenkou a myšlenkou“, což tvoří svobodnou diskusi.¹¹⁹

Mnohé o tom, jaký směr zvolí *Literární listy*, naznačil předseda redakční rady D.Hamšík v rozhovoru *Jaké budou naše noviny?* vyjádřil přání LL se soustředit na českou otázku, na rekonstrukci původních představ o socialismu v ČSSR, na objasnění politických procesů z padesátých let a na záruky občanských svobod v čs. politice. Vyjádřil se také, že LL nebudou jen časopisem literárním, tj. zabývajícím se pouze „svobodou spisovatelskou“, ale i „osudem celého čs. společenství“, jehož jsou LL součástí.¹²⁰

---

¹¹⁵ Tamtéž s. 171.

¹¹⁶ Odkud, s kým, kam. *Literární listy*, 1968, č. 1, s. 1.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 3.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 4.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 6.

¹²⁰ *Jaké budou naše noviny?* *Literární listy*, 1968, č. 1, s. 3.

První číslo LL otevírá článek filosofa Karla Kosíka *Rozum a svědomí*. Podle vyjádření I. Klímy byl K. Kosík členem poradního sboru redakce pro oblast filozofie.¹²¹ Výběh titulu pro úvodní stať nebyl náhodný, protože výrazným rysem jara 1968 bylo probouzení občanské společnosti, ke které měly obnovené Literárky promlouvat. Proto se autorovi jako aktuální téma doby jevila problematika vztahu rozumu a svědomí. Kosík ve svém článku čtenáře přímo vtahuje do textu, např. „musíme pozorně číst... musíme se ptát...“ Autor demonstruje svoje téma na základě historického kontextu, na zásadním příběhu českých dějin: „Velký český intelektuál dne 18. června r. 1415...“ Pozoruhodné je to, že Kosík několikrát opakuje podobnou formulaci, avšak ani jednou onu osobnost přímo nejmenuje. Je zřejmé, že jde o Jana Husa. V úvodu stati jenom lehce naznačuje příběh: teolog nabízí intelektuálovi vzdát se své pravdy a podrobit se autoritativnímu „rozumu“ koncilu a tím „dosáhnout všech blah“. Intelektuál se však nevzdal svého svědomí ve prospěch pragmatického rozumu autorit. Je tady jasná paralela: intelektuál je současný představitel reformně orientované kulturní veřejnosti a v roli koncilu vystupuje ideologické oddělení KSČ. Dále autor vyzývá čtenáře, aby si uvědomili, že rozum a svědomí existují jako jednota, a tím se stávají základem lidské existence. Intelektuál dostal nabídku potlačit své svědomí ve prospěch slepé autority koncilu (tj. jako by byl nucen uznat, že má jedno oko místo dvou), na což odpověděl: „... já, maje rozum, nemohl bych to připustit bez odporu svědomí.“ Proč Kosík prezentuje tuto problematiku tak metaforicky a pomocí příkladu Jana Husa? Protože dává čtenáři skrz uvedený historický kontext šanci vidět paralelu se současností, kdy se také rozum nejednou odděluje od svědomí, čímž obojí postrádá smysl. Podle Kosíka jejich oddělená existence není možná. Autor tím promlouvá k současné době, kdy jedinec často potlačuje své svědomí ve prospěch pragmatických cílů. Současně hraje roli koncilu autoritativnost jedné strany a dogmaticčnost, s níž se dovolává jakéhosi „privilegia na pravdu“. Filosof také s varovným úmyslem sděluje, že potlačení svědomí často může přerůst až v nenávisť, fanatismus a násilí. Podle Kosíka člověk, který nahradil rozum soukromým počtářstvím, tak pozbývá jak rozumu, tak i svědomí. Stává se z něho „nihilista“, protože ztratil všechno a ovládla jej nicota. Takové důsledky má podle autora pro jedince a jeho svět rozluka rozumu a svědomí.¹²²

---

¹²¹ŠÁMAL, P. In *Pražské jaro 1968. Literatura - film - média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20. - 22. května 2008*. Praha: Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), 2009, s. 174.

¹²²KOSÍK, K. Rozum a svědomí. *Literární listy*, 1968, č.1, s. 1.

5.2 Česká a česko-slovenská otázka a federalizace

Na první stránce druhého čísla Literárek se nachází článek Josefa Ludvíka Fischera *Zamyšlení nad T. G. M.* Dlouhá léta byla osobnost T. G. Masaryka marxistickou historiografií zavrhována a všelijak osočována, ale v období Pražského jara se masarykovské téma opět objevilo na veřejnosti. Mimořádnost této osobnosti autor úvodníku vyzdvihl, ale neidealizoval její a ve druhé části poukázal na určité rozpory Masarykova pojetí „české otázky“ a jiných jím formulovaných filozofických problémů.¹²³ Význam Masarykovy osobnosti by měl být podle Fischera vždy vnímán z hlediska dobové perspektivy, nyní tedy konkrétně z perspektivy současnosti. V této stati je citována marxistická teze, „že každá společnost se vyvíjí po zákonu své historicky dané podstaty...“¹²⁴ Autor poukazuje na to, že generace pětatřicátníků žije v „národním vakuu“ a „ztrácí se v mlhovinách“. Tím zdůrazňuje pojem „národa“ jako kontinua, ve kterém se generace plynule, ale nikoli bezkonfliktně střídají.

Fischer vidí trvalý národní zdroj v základech kultury. Proto aktualizuje téma „české otázky“, jež tvoří podstatnou část Masarykova myšlenkového odkazu. T. G. M se pokusil doplnit Palackého pojetí myšlenkou, že české národní obrození bylo navazováním na reformační ideály, které spojoval s ideály humanitními, chápanými jako program národního usilování. Fischer také upozornil, že Masaryk byl odpůrcem „planého historismu“, přestože odůvodňoval své postuláty a historickým exkursem. Na tomto základě autor konstatuje, že Masarykovo pojetí demokracie a sociální otázky zůstalo nedopracované.¹²⁵

V závěru článku Fischer uvádí Masarykovo „humánní krédo“ jako požadavek toho, aby „každému bez rozdílu se dostalo stejných práv“. Autor dospívá k názoru, že pokud tento požadavek bude dodržen, může tak Masarykovo pojetí sehrát významnou roli v koncepci socialistického humanismu. Na tomto základě Fischer dospívá k formulaci: „... požadavek rovné svéprávnosti značí zároveň i požadavek politické svéprávnosti, jako nezbytné součásti demokratických řádů socialistických.“ Podle Fischera má český a slovenský národ povinnost přijímat a rozvíjet myšlenky humanismu socialistického, jenž myšlenkově může i má čerpat z Masarykova pojetí demokratického humanismu. Jako nutnou podmínku vidí autor následující: „když spolu s kulturním vakuem, dočasně vzniklým, odčiníme i vakuum politické.“¹²⁶

---

¹²³JUNGMANN, M. *Literárky – můj osud*. Brno: Atlantis, 1999, s. 254.

¹²⁴FISHER, L. *Zamyšlení nad T. G. M. Literární listy*, 1968, č. 2, s. 3.

¹²⁵Tamtéž.

¹²⁶Tamtéž.

Dalším příspěvkem nejen k debatě o tzv. české otázce, ale i k všestrannějšímu zamyšlení nad současnou etapou společenského vývoje ve státě se stal cyklus úvah K. Kosíka *Naše nynější krize*. Název explicitně odkazuje na Masarykovu stejnojmennou publikaci z r. 1895, která analyzovala stav české politiky i české společnosti. Vícerozměrný rozbor soudobé situace v ČSSR se přímo hlásí k debatě o tzv. smyslu českých dějin, v souvislosti s níž se tradičně řeší otázky české národní identity. Jde zároveň i o pokus formulování filozoficky fundovaných východisek pro aktuální politický program. V Kosíkově textu se s velkou mírou mnohostranného vhledu do dané problematiky zrcadlí závěry a stanoviska příznačná pro jarní období roku 1968.¹²⁷

Současná krize čs. politiky souvisí podle Kosíka s tím, že českoslovenští občané se již přestávají cítit být pouze inertní masou, která je bezmocným objektem politické manipulace, ale stávají se v rostoucí míře subjektem politického dění. Avšak to, jak je politický systém v zemi nastaven, jim to vůbec neusnadňuje. V další části úvah se Kosík věnuje krizi na poli růstu politických osobností. Konstatuje, že doba dosud nahrávala tomu, aby se ve větší míře prosazovali političtí pragmatikové, a nikoli politici-myslitelé. Podle autora zde negativní roli hrálo nahrazování skutečného, originálního myšlení „systematizovaným falešným vědomím“, tj. ideologií. V této situaci vidí autor potřebnost obnovovat kontakty mezi různými společenskými vrstvami, a tím působit na vytváření nového politického systému, který označuje jako „integrální demokracii“. Základem „nového politického spolenectví“ by měla být samospráva socialistických podniků a „otevřená společnost“, tj. demokratické soužití občanů socialistického státu. Podle Kosíka debata o české otázce vždy existovala jako veřejný dialog, jež vedou „vůdcové“ s národem. Těžištěm těchto úvah podle něj byla kritika chyb, namířená do vlastních řad, která obvykle vrcholila otázkou po smyslu národní existence. Dalším tématem Kosíkovy úvahy je „otázka slovenská“, kterou sám označil za klíčovou. Nedůvěru a lhostejnost z české strany vůči koncepci připravované federalizace označil za projev slabosti politického myšlení. Na rozdíl od masarykovských a benešovských časů Kosík uznává, že český a slovenský národ jsou dvě rozdílná, ale bratrská etnika, v politickém smyslu naprosto rovnocenná, čímž je dán jeho postoj k aktuální otázce podoby státního zřízení ČSSR.¹²⁸

---

¹²⁷ŠÁMAL, P. In *Pražské jaro 1968. Literatura - film - média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20. - 22. května 2008*. Praha: Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), 2009, s. 174.

¹²⁸Tamtéž, s. 175.

Prezentace slovenské otázky, tak živého tématu v té době, pokračovala ve třetím čísle LL. Tentokrát se k problematice vyjádřil Milan Hübl, český historik, rektor Vysoké školy politické a představitel reformního proudu v KSČ. Úvodní stať čísla s názvem *Konflikty, nebo jednota?* rozebírá otázku soužití Čechů a Slováků v jednom státě. Autor podrobně vysvětluje pojem „jednoty“ v aktuálním historickém kontextu. Jde mu o správné chápání jednoty obou národů. Ta u něj znamená, na rozdíl od dřívějších představ spjatých s jejím „čechoslovakistickým“ chápáním, stav, který nejen nevyklučuje, ale přímo předpokládá jedinečnost a rovnoprávnost obou národů: „... jsme republikou se dvěma svébytnými národy.“ Zárukou jednoty republiky podle něj není tedy jednotný československý národ, ale oboustranně prospěšná a výhodná dohoda mezi Čechy a Slováky, což by mělo být zárukou progresivního vývoje v ČSSR. Hübl vidí prvky destrukce v akcentování nacionálních až nacionalistických hledisek při řešení politických sporů, což může vést k nežádoucím konfliktním situacím. Považuje tak za projev nebezpečné tendence, když se v české společnosti šíří názor: „Vládnou nám Slováci.“ Autor přiznává, že určitá míra nacionalismu je ve společnosti přítomná jak ze strany Čechů, tak i Slováků. Připomíná pokus starého novotnovského vedení obvinit vedoucí představitele KSS z nacionalismu v roce 1967 a dospívá k názoru, že je třeba zachovat „jednotu všech progresivních sil českých a slovenských.“¹²⁹

Ve druhé části své stati Hübl porovnává vztah národních socialistů a komunistů k otázce federalizace ve druhé polovině 40. let. Podle něj tenkrát komunisté byli v řešení slovenské otázky demokratičtější a více respektovali realitu. V závěrečné části se autor pokouší odpovědět na otázku „Proč existují u nás dvě komunistické strany a proč současné státoprávní uspořádání je takové?“ Tuto odpověď historik vidí v asymetrickém řešení českých politiků v poválečných letech, kdy se rozhodlo, že bude ustavena Slovenská národní rada a že celostátní orgány budou současně plnit funkci českých národních orgánů. Od té doby se místem zásadních politických rozhodnutí stala Praha. Slovákům po nenaplnění jejich politické autonomie zbyla jen autonomie kulturní. Hübl uzavírá svůj text myšlenkou o nutnosti provedení státoprávních úprav, které by měly řešit postavení Slovenska ve společné republice.¹³⁰

K otázce federalizace se většina české kulturní veřejnosti stavěla kladně. Postoj literární fronty pak byl vyjádřen Prohlášením české části ÚV Svazu československých spisovatelů. Podle něj čeští spisovatelé považují federativní uspořádání státu za jedinou

¹²⁹HÜBL, M. *Konflikty, nebo jednota? Literární listy*, 1968, č.3, s.1.

¹³⁰Tamtéž, s.13.

možnou základnu pro budoucí rozvoj Československa.¹³¹ Tento manifest byl publikován v 15. čísle LL v úvodní stati *Na téma česko – slovenské*. Redakce se obrátila na některé spisovatele a publicisty s otázkami: „Jaký je Váš názor na chystané federální uspořádání naší republiky? Co byste řekli k současným čs. vztahům?“¹³²

Jan Procházka již v první větě otevřeně označil vztah dvou národů za kritický. Argumentoval tendencemi navzájem se obviňovat hlavně z hospodářských neúspěchů obou částí státu. Poznamenal však, že ve skutečnosti za zaostalost ve vnitřním uspořádání mohou jak Češi, tak Slováci. Vyjadřuje přitom pochybnost, zdali je federalizace schopna to napravit. Na druhou stranu vidí Procházka federalizaci jako realizaci práva na samostatný vývoj, protože podle něj je nesmysl „spojovat nespojitelné.“ Federální zřízení považuje za uspořádání záležitostí „na samém prahu úplné samostatnosti“ a odmítá pokusy o jakýkoliv vzájemný tlak. V této souvislosti by centrální moc podle něj měla být limitována a neměla by mít možnost neomezeného zasahování. Nové vládní orgány by se měly skládat z „nezkompromitovaných lidí schopných moderního myšlení.“ V tom případě by se federalizace mohla stát jednou z rozhodujících etap demokratizace. Záruku úspěšné budoucnosti vidí Procházka v tom, že nadále nebude rozhodovat menšina, ale většina naší „obrozené socialistické společnosti.“¹³³

Spisovatel Bohumil Hrabal se k tomuto tématu vyjádřil metaforicky: „ Federace tedy bude znamenat, že Češi a Slováci, dvě děti společné matky, by si měly přes den hrát každý na svém písečku, aby navečer se vrátily pod společnou existenciální střechu.“ Hrabal osobně řekl, že se cítí na Slovensku stejně jako doma a že „státní hranice pro dobrého a imaginativního člověka neexistuje.“¹³⁴

Pro sociologa Miroslava Jodla je federace především uskutečnění práv slovenského národa. Vyjádřil však jisté obavy, že v zahraničí se v tom případě projeví pokusy ovlivňovat „Prahu“ přes „Bratislavu“ a naopak.¹³⁵

Eduard Goldstücker svou odpověď navázal na historický kontext soužití dvou národů. Podle něj nevyřešenost česko-slovenské otázky pramení již v době první republiky. Současnou situaci vidí jako soužití dvou partnerů, z nichž jeden je nespokojený a necítí se

---

¹³¹ ŠÁMAL, P. In *Pražské jaro 1968. Literatura - film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademií za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20. - 22. května 2008*. Praha: Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), 2009, s. 176.

¹³² Na téma česko-slovenské. *Literární listy*, 1968, č. 15, s. 1.

¹³³ Na téma česko-slovenské. *Literární listy*, 1968, č. 15, s. 1.

¹³⁴ Tamtéž, s. 3.

¹³⁵ Tamtéž.

dost svobodně. Podle E. Goldstückera odstranění této nerovnosti spočívá v úpravě vzájemného vztahu. Z této perspektivy konstatuje, že socialistické Československo se dostalo do vývojové fáze, kdy může a musí přivést zásadu socialismu o bratrství rovných národů z teorie do praxe a pomocí federalizace vyřešit problém, který nedokázali zvládnout ani v předmnichovské republice, ani doposud v socialistickém státě.¹³⁶

Stanovisko Václava Černého vůči federalizaci bylo zcela kladné. Federativní uspořádání považuje za krok k odstranění viny a chyby Čechů, kteří dopustili ignorování práva Slováků na samostatnost. Během federalizace by podle Černého Češi měli „zpytovat své svědomí a studem mlčet“, aby tentokrát sami Slováci podali svůj federalizační návrh, protože mají právo jej formulovat první. Předpoklad pozitivního vývoje česko-slovenských vztahů vidí v odstranění dřívějších „zámlk“. Ve druhé části své odpovědi se věnuje dvěma pojmům: *demokracie* a *federalizace*. Podle něj je zde třeba formulovat dvě samostatné a různé definice. Federalizace určuje jako v státoprávní rovině aplikaci principu demokracie, která představuje mnohem širší pojem. A proto federalizace a demokratizace se musí provádět souběžně, jako komplexní proces ozdravení.¹³⁷

Poněkud odlišný názor od předchozího vyjádřil Alexander Kliment. Nemluvil o vině Čechů vůči Slovákům a nejde zde podle něj o žádný český „imperialismus“, nýbrž to způsobil jak poválečný integrační proces, tak tendence k vytváření politických celků. Dělo se to, za prvé, z pragmatických důvodů (z jednoho centra se lépe vládlo). Za druhé, jedno centrum bylo snadněji ovladatelné. Za jádro vztahů dvou národů považuje touhu Slováků po svobodě. Mezitím jako společný úkol určuje zvyšování míry svobody. Podle A. Klimenta se dá federalizace chápat jako přirozené vyjádření stavu současného vývoje.¹³⁸

Další článek na téma česko-slovenského vztahu a jeho vývoje se objevil v 21. čísle LL, jehož autorem je historik Jaroslav Opat. Ve své stati odkrývá negativa, která dopadla na slovenskou společnost za uplynulé dvacetiletí, což podle něj „historicky“ nepramenilo z české strany a v určité míře to dopadlo i na společnost českou. Zde autor pojednává o byrokraticko-centralistickém modelu socialismu sovětského typu. Tento model se začal prosazovat ve vedení KSČ pod vlivem stalinistického Informbyra. Pro vztah obou národů je podle J. Opata rozhodujícím činitelem vzájemné přátelství a schopnost společné demokratické akce. Za prazáklad negativních stránek života československé společnosti označil byrokraticko-etatistickou strukturu a mechanismus státní moci před lednem 1968. V závěrečné části se

---

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Na téma česko-slovenské. *Literární listy*, 1968, č. 15, s. 3.

autor zmínil o klíčové oblasti ekonomické. Vedoucí činitelé strany a státu si po převzetí moci stanovili úkol ekonomického pozvednutí Slovenska na úroveň českých zemí. Leccos se podařilo, ale o efektivnosti toho procesu vyrovnání se dlouhodobě vedly diskuse a spory. J. Opat mluví i o nutnosti nových, reálnějších zásad ekonomické politiky, která by měla „respektovat zákony zbožní výroby a principy rentability“. V tom spatřuje jedinou možnou socialistickou cestu vývoje, prospěšnou pro oba národy.¹³⁹

Redakce LL dávala možnost uplatnit se i hlasům ze Slovenska. Tak byl v 22. čísle uveřejněn článek literárního kritika a publicisty Pavola Števčeka, převzatý ze slovenského periodika *Kultúrny život*. Inspirací pro stat' s titulkem *180 dní do federace* byl projev G.Husáka, ve kterém bylo řečeno, že pokud se v Československu neuskuteční federalizace tento rok, tak tato promarněná příležitost bude znamenat, že se na vznik nové šance může čekat dalších deset až dvacet let. Podle Števčeka je podobný výrok ponižující, protože by to nezaobaleně řečeno znamenalo, že „Slováci mají federaci ukrást.“ Pro něj je také nepředstavitelné odložit realizaci rovnoprávného vztahu mezi dvěma národy o další desetiletí. Dále vznáší autor otázku, zda realizace federace stojí jen na využití „vhodné historické chvíle,“ nebo jde o plné respektování demokratických principů. P. Števček vidí současnou dobu jako nanejvýš aktuální moment pro to, aby byl znovu a důkladněji promyšlen a dotvořen slovenský národní program (dějinná a politická modifikace slovenské národní ideje). Je podle něj čas, kdy se Slováci mají projevit jako „svéprávný, samostatný národ s dějinami a perspektivou“. Za druhé, je čas odpovědět na otázku, nakolik jsou hodnoty socialismu humanistické a demokratické pro jedince a pro národ, zúčastněné na „socialistickém experimentu.“ P. Števček zde připomíná Slovenské národní povstání, které je ústředním bodem „národní zralosti a státnosti slovenského národa“ a je zároveň projevem seberealizace a sebedefinice. Mluví o tom v souvislosti s tím, že reflexe odkazu této historické události je stále nedostatečná a neúplná, a tudíž nepřispívá k „pocitu národní suverenity“. Konstatuje, že slovenský národ během dvaceti let socialistického režimu postupně ztrácel vztah k národnímu programu. Proto zůstává jeho úkolem výrazněji se prokázat jako národ schopný být národem státotvorným a takto současně svým příkladem i obohatit národní program federace (např. o slovenskou představu demokracie v podmínkách socialismu). Števček se vyjadřuje skepticky o tom, zda je možné realizovat účinnou federalizaci, kdyby o tom měla rozhodovat „garnitura nedemokratického socialismu.“¹⁴⁰

---

¹³⁹OPAT, J. O vývoji česko-slovenského vztahu. *Literární listy*, 1968, č. 21, s. 3.

¹⁴⁰ŠTEVČEK, P. 180 dní do federace. *Literární listy*, 1968, č. 22, s. 3.

5.3 Filosofie a politika

Ve 4. čísle LL je otištěn článek českého právníka a profesora právnické fakulty UK Vladimíra Klokočky s názvem *Renesance moci*. Jeho ústředním tématem je existence politické opozice a její role ve státě demokratického socialismu. Skutečnou „renesanci moci“ Klokočka vidí v uskutečňování principu volného střetávání názorů, což podle něj činí existenci opozice nezbytnou. Upozorňuje i na to, že je potřeba zbavit pojem opozice kriminalizujícího příděchu, naopak se podle autora jedná o důležitý státoporný faktor. Slouží jak k integraci společnosti, tak i ke kontrole stávající politické moci. Článek dále konstatuje, že názorová opozice dává o sobě stále výrazněji vědět, a to už od doby lednového pléna ÚV KSČ. Uvnitř vládnoucí strany se rýsuje stále jasnější předěl mezi konzervativními a reformně naladěnými komunisty. Do souvislosti s tématem názorové konfrontace staví Klokočka i otázku autonomie jedince a zpochybňuje právo státu zasahovat do soukromého života občanů. Důležitou se Klokočkově jeví i otázka nutnosti objektivní informovanosti, protože neinformovanost a dezinformace překážejí utváření občanského sebevědomí.¹⁴¹

Tématu, které se týká společenského systému, se věnuje sociolog Miroslav Jodl v úvodníku 6. čísla *Svoboda a zodpovědnost*. V příspěvku formuluje rozdíl mezi systémem společenským a politickým. První je podle něj jednotou systémů ekonomického, politického a kulturního, kdežto politický systém má za úkol vytvořit pro něj směrodatné vazby. V první části své stati Jodl uvažuje nad pojmem svobody, její funkcí a efektivitou. Rozlišuje svobodu vnitřní a vnější. Vnitřní svoboda je podle něj pocitem duševního klidu, který není bezprostředně určován svobodou politickou. Politický systém však může garantovat svobodu vnější ve formě svobody projevu a sdružování. Podle Jodla takové politické svobody, garantující myslitelný a reálný pokrok, patří do kulturního fondu. V souladu s tím autor přechází k demokratickým principům, které podle jeho tvrzení „znemožňují rozvoj politické teokracie“, tj. výkon absolutní moci. Jde zde o důležitou věc - kontrolu vlády směrem zdola nahoru. Ve druhé části textu se Jodl věnuje pojetí zodpovědnosti. Politická svoboda podle něj předpokládá zodpovědnost jak ze strany vládnoucích, tak i ze strany ovládaných. V tom spočívá funkčnost politické svobody. Třetím tematickým bodem tohoto článku je výchova k občanství, která vyžaduje politickou výchovu a vzdělávání. Úroveň vzdělání v této sféře podle Jodla závisí na možnosti angažovat se

---

¹⁴¹KLOKOČKA, V. *Renesance moci*. *Literární listy*, 1968, č. 4, s. 3.

v kontrole moci. Tím autor podobně jako v předchozím článku V. Klokočky poukazuje na právo občana se sdružovat a vyjadřovat svůj názor.¹⁴²

Problematikou z okruhu sociologie a ekonomiky se zabývá Václav Müller v článku z 13. čísla *Co je to socialismus?* Ve své stati se pokusil definovat základní pozitivní hodnoty současného systému pro většinu lidí. V první řadě zde vidí sociální jistotu, zakládající se na „principu absolutního práva na práci“. Taková jistota, jak ji komentuje autor, zbavuje člověka strachu z budoucnosti. Rubem dané situace je ovšem například to, že se vytrácí ekonomická efektivita poté, co jsou vyčerpány morální stimuly.¹⁴³

Za další pozitivum socialismu považují občané uskutečňování principu rovnosti. Müller v tom vidí nejen pozitivum, ale i jistou příchuť absurdity, kterou demonstruje na příkladu: „Lidé jsou ochotní se smířit s nízkým platem – za předpokladu, že neroste ani příjem ostatních. Tím se vytrácí materiální, tedy peněžní stimul. Přesto autor konstatuje, že občané již začali projevovat nespokojenost se stagnací své životní úrovně“.¹⁴⁴

Třetí výhodu spatřuje v „preferenci mírné únavy z práce“. Jde podle něj o tzv. kolektivní normu, která je stanovována průměrnými a podprůměrnými pracovníky. K masovému nevyužívání lidského potenciálu a k pracovní nevykonnosti také vede absence disciplíny a autority, což podle Müllerových slov značně snižuje konkurenceschopnost naší země ve světě. V závěru s lítostí konstatuje, že tyto tři pozitivní faktory ve skutečnosti brzdí ekonomický vývoj, avšak ne všichni lidé jsou schopni se oněch domnělých pozitiv vzdát, protože je považují za skutečný socialismus. V tom autor spatřuje hlavní překážku nezbytné transformace čs. společnosti.¹⁴⁵

Na téma socialismu a jeho budoucnosti se vyjádřil dále český historik Michal Reiman v úvodníku 20. čísla *„Demokratický socialismus“ možnosti a omezení*. Ústřední problematikou jeho stati je socialistická výstavba a její důsledky v ČSSR. Především podle něj šlo doposud o postupné odklánění Československa od „evropské reality“ a orientace na Sovětský svaz, což si vyžadovalo nadměrné přizpůsobování první velmoci socialismu. V této souvislosti autor vyzdvihl zvláštní paradox. Na jedné straně nevedl kvantitativní ekonomický růst k pozitivním kvalitativním změnám a nezaručoval ani žádoucí společenský rozvoj. Na druhé straně se v důsledku přestavby vnitřních a mezinárodních vztahů vytvořila nová společenská struktura, která byla vůči potřebám země

¹⁴²JODL, M. Svoboda a odpovědnost. *Literární listy*, 1968, č. 6, s. 1, s. 12.

¹⁴³MÜLLER, V. Co je to socialismus? *Literární listy*, 1968, č. 13, s. 1, s. 3.

¹⁴⁴Tamtéž.

¹⁴⁵Tamtéž.

podle Reimanova názoru „efemérní,“ tj. minimálně a pouze krátkodobě účinná. Příčiny soudobé krize vidí jednak v „narušení kontinuity národního vývoje,“ jednak v nezakotvení Československa v novém prostředí. Další Reimanova obava je spojena s tím, že rozhodování o budoucím vývoji je soustředěno do úzkého kruhu „elit“. Komplikovanost řešení politických otázek podle něj spočívá v již vytvořené společenské struktuře, jejíž změny zasahují široké vrstvy obyvatel, což může vyvolávat odpor. Nebezpečí se také skrývá ve snaze zachovat starý systém mocenského monopolu při (takto zaručeně neúspěšném) uskutečňování reformních změn na tomto základě. Dále z toho vyplývá související otázka: „Na jaké masové základně se bude provádět přeměna čs. socialismu?“ Proto autor klade důraz na nutnou diferenciaci a vytváření alternativních stanovisek uvnitř KSČ.¹⁴⁶

V 6. čísle LL redakce zveřejnila tři části eseje slovenského prozaika a dramatika Petera Karvaše z roku 1965, které představují příspěvek k analýze kulturně politické problematiky. Jejich publikování je zároveň svědectvím toho, že změny uvnitř společnosti se už několik let připravovaly. Zveřejnění těchto esejů je aktuální a souvisí s tím, že se v období 1. – 5. dubna ÚV KSČ projednával Akční program, v němž je důraz kladen na „humanizaci kultury, odstranění administrativně byrokratických způsobů v kulturní politice, zabezpečení svobodného a jakoukoli cenzurou nepodvázaného rozvoje kultury ve všech oblastech.“¹⁴⁷

V první části textu jde o řízení kultury. Autor zde definuje dva možné směry: direktivní a tvořivý. Podle Karvaše je to podstatnou a citlivou otázkou společenského vývoje. Připomíná osobní zkušenost s administrativními zásahy v oblasti historie umění, což často vedlo k pasivitě a „šedivosti“. Současná (tj. viděno z perspektivy r. 1965) koncepce umění nevytvořila žádný ucelený komplex jdoucí nad předešlou koncepcí „dogmatickou,“ limitující působení umění na společnost. Karvaš staví do popředí potřebu vytváření pozitivního klimatu pro „tvorbu progresivních koncepcí v umění a v kultuře“. Myslí tím, že kulturní politika nežádoucím způsobem omezovala aktivitu i tvořivost a prostřednictvím tiskových orgánů plnila kulturně reglementační funkci. V souvislosti s tím vidí Karvaš proces demokratizace jako nezbytnou podmínku pro zdárný kulturní vývoj. Ve druhé části stať pojednává o vztahu moci a vrstvy inteligence. Karvaš tady vidí přetrvávání „nálad, které mají svůj historický původ v antagonismu mezi proletariátem a buržoazní inteligencí“, což je podle něj mj. v rozporu s rozvojem ekonomiky. Popisuje význam inteligence jako intelektuální základny

---

¹⁴⁶REIMAN, M. „Demokratický socialismus“ možnosti a omezení. *Literární listy*, 1968, č. 20, s. 1, s. 6.

¹⁴⁷*Akční program KSČ 1968* [online]. [cit. 2015-02-06]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/akcni_prg68.php>.

společnosti, kterou tvoří lidé vysoce kvalifikovaní. Podle něj podceňování čs. inteligence posiluje nevzdělané a neschopné, což ohrožuje společenský pokrok.¹⁴⁸

Příspěvatelem LL také byl významný český filozof Jan Patočka. V 7. čísle se obrátil na veřejnost, a především na publicisty, s výzvou ke spolupráci s vědeckými pracovníky prostřednictvím možnosti využití tribuny kulturních časopisů pro diskuse. Filozof klade důraz na nutnost aktivity celé kulturní fronty ve společenském procesu. Také vyslovil potřebu ustavit sjednocující platformu pro vědce, tj. založení Svazu vědeckých pracovníků.¹⁴⁹ K otázce „bytí či nebytí vědy“ se vrací ve svém článku *O principu vědeckého svědomí*. V tomto textu pojednává o problematice vědecké činnosti. Podle něj se pro rozvinutí „vědeckého svědomí“ musí vědečtí pracovníci sdružovat „...jako osobnosti k ochraně svých morálních zájmů“. Hlas takové organizace by měl být respektován. Patočka vyjadřuje názor vědecké komunity ohledně toho, že existující vědecké instituce naopak brání svobodnému uplatnění jejího hlasu a jejích zájmů. Nezbytným je podle Patočky odstranění byrokratizace vědy, tedy těch, kdo nesou vinu na zkorumpování vědeckého svědomí.¹⁵⁰

Téma z okruhu ekonomiky a politiky se objevuje ve stati Jiřího Slámy *Objevování pluralistického socialismu* ze 17. čísla. Ekonom se zde nezabývá pluralistickou podobou socialismu komplexně, ale poukazuje na homogenost ekonomiky a politického systému v kontextu pluralistického socialismu. Na jedné straně socialistická revoluce odstranila buržoazii jako prvek kapitalismu, na druhé straně ji nahradil stát jako v podstatě monopolní kapitalista. Od té doby o majetku rozhodovali privilegovaní představitelé moci. Úplné zrušení kapitálového vztahu není podle Slámy v současnosti možné, protože společnost ještě nedosáhla tak vysokého úrovně blahobytu. Kapitálový vztah by měl být řízen společností, a ne naopak. Autor se domnívá, že tento úkol může splnit pluralistický socialismus cestou rozdělování společenského kapitálu do podnikání, kde se bude uskutečňovat „kontrola práce nad kapitálem.“ Pluralismus socialistické ekonomiky vidí Sláma také v existenci různých forem podniků. Ve druhé části textu autor pojednává o pluralitě v politickém kontextu. Za východisko pluralistického socialismu neurčuje stát a stranu, ale občana angažovaného v politickém životě. Sláma věří v existenci politického systému, v němž se střídají politická seskupení. V závěru vyjadřuje přesvědčení, že k tomu může přirozeně docházet i v případě socialismu.¹⁵¹

---

¹⁴⁸KARVAŠ, P. Otevřené otázky. *Literární listy*, 1968, č. 6, s. 3.

¹⁴⁹PATOČKA, J. Výzva. *Literární listy*, 1968, č. 7, s. 3.

¹⁵⁰PATOČKA, J. O principu vědeckého svědomí. *Literární listy*, 1968, č. 18, s. 3.

¹⁵¹SLÁMA, J. Objevování pluralistického socialismu. *Literární listy*, 1968, č. 17, s. 15.

V šestém čísle LL se v diskusní tribuně objevila úvaha Václava Havla *Na téma opozice*, v níž již zcela otevřeně vyzývá k ukončení mocenského monopolu KSČ a k zavedení systému pluralitní demokracie zamýšlené prozatím jakožto utvoření jediné vskutku opoziční strany. V období Pražského jara byl Havel představitelem nekomunistické názorové platformy uvnitř SČSS. Ústředním tématem jeho dubnové stati v LL je politicko-morální uznání nekomunistické opozice, která po dvaceti letech nyní pomalu začíná vstupovat do politického života. Stěžejní myšlenkou textu je nutnost umožnění kontroly výkonu moci komunistické strany zvnějšku, čímž myslí uplatnění principů celospolečenské demokracie. Podle Havla bude v případě neumožnění této kontroly vedoucí strana čelit nebezpečí opětovného „zdegenerování“. Celospolečenská demokracie je zde spatřována jako záruka demokracie vnitrostranické.¹⁵²

Havel zpochybňuje představy, že opozici by mohli představovat především na politické moci zcela nezávislí jednotlivci. Podle něj soukromé osoby nemohou být efektivní opozicí, protože nejsou schopny čelit „dokonale organizované politické straně s ideologií“ a představovat vůči ní adekvátní konkurenci. Za další subjekty kontroly bývají považovány společenské a zájmové organizace. Ty jsou však budovány na jiném než politickém principu, a proto také nemůžou plnit funkci účinné kontroly moci. Naproti těmto dvěma neefektivním typům opozice píše Havel o podle něj zdánlivě logičtějším řešení: obroda již existujících nekomunistických stran NF. I toto však vidí skepticky pod vlivem poznání, jak probíhal jejich poučkový vývoj, kdy byly odkázány na to tvořit pouhou „stafáž“ politickému rozhodování KSČ.¹⁵³

Ve druhé části článku se Havel věnuje tomu, co by občanům bylo zárukou možnosti mít skutečnou politickou volbu, což je nezbytnou podmínkou skutečné demokracie. To podle něj „předpokládá existenci aspoň dvou souměřitelných alternativ,“ rovnoprávných a nezávislých politických sil. O tom, která z nich se ujme moci, si má rozhodnout lid prostřednictvím svobodné volby. Na základě výše řečeného Havel stanoví požadavek vzniku „druhé politické strany jako důstojného a svéprávného partnera v soutěži o moc.“ Cestu k ideálu demokratického socialismu Havel spatřuje v „modelu dvou stran“, jejichž vztah by mohl být založen na novém typu koaliční spolupráce, která by vedla k vytvoření jakéhosi zásadního „národního programu“, řešícího mj. i otázky zahraniční politiky státu. Zároveň by se touto cestou mělo dospět k domluvě o společném cíli – „seberealizaci národa cestou

---

¹⁵² HAVEL, V. Na téma opozice. *Literární listy*, 1968, č. 6, s. 4.

¹⁵³ Tamtéž.

demokratického socialismu.¹⁵⁴ V souladu s odkazem na čs. demokratickou a humanistickou tradici Havel navrhuje založení demokratické strany jako stoupence demokracie. Smyslem působení této strany by bylo přispívat k „morální obrodě národa.“ Demokratická strana spolu s komunistickou stranou by směřovaly k společnému „koaličnímu úkolu“ – k demokratickému socialismu. Nová strana by učinila podle Havla jedince „mírou společnosti a systému“. To také předpokládá boj o konkrétní lidská práva, rehabilitaci morálních hodnot (svědomí, upřímnost, soucit).¹⁵⁵

V závěru Havel uvádí požadavek důsledné rehabilitace nekomunistů. Podle něj se „většina z nich nedopustila ničeho horšího, než že už před dvaceti léty byla přesvědčena, že socialistickému systému by neměla být obětována demokracie“.¹⁵⁶

O analýzu problému kulturní politiky se v 3. čísle LL pokusil reformně zaměřený publicista Antonín J. Liehm. Podle jeho názoru musí kulturní politika socialistického státu vycházet ze svého základního úkolu: „zbavit kulturu diktátu moci a trhu.“ Liehm však konstatuje, že ani jednu z těchto zásad socialistická kulturní politika nesplnila. Diktát moci se podle něj v socialistickém systému projevuje v tom, že státní orgány neustále ideologicky bdí nad sférou kultury, přestože kultura nemá být nástrojem uskutečňování nějakého politického programu, ale „paměť národa“ a jeho svědomím, tím, co odděluje „pravdu od nepravdy.“ Podle Liehma je nutné, aby socialistický stát prohlásil, že je „garantem existence kultury, a nikoli mocenským orgánem, který jedněm dá možnosti všechny a druhým žádné.“ Ochrana státních zájmů má být přesně definována. Není potřeba podle autora bránit společenský pokrok před kulturou, protože ona jej přece nemůže ohrožovat, ba naopak může k němu mohutně přispívat. Pro oblast kultury Liehm odmítá též princip liberalismu, protože by to učinilo trh na tomto poli „arbitrem“, což by s sebou nutně přineslo diktát konzumu. Liehm vidí negativum jak v tom, když se takovým „rozhodčím“ stává stát či jakékoli mocenskopolitické seskupení, tak v tom, kdyby vývoj socialistické kultury řídil nepřipustný diktát konzumu. Odůvodňuje to následovně: 1) „naš kulturní trh je příliš malý“, aby se masová kultura stala produktem obchodu, 2) nejsou prostředky, které by „umožňovaly vzdorovat tlaku trhu“. Liehm tvrdí, že základ kulturní politiky socialistického státu by měla tvořit jakási deklarace o neomezené svobodě kultury a že se stát stane jejím „materiálním

---

¹⁵⁴ HAVEL, V. Na téma opozice. *Literární listy*, 1968, č. 6, s. 4.

¹⁵⁵ HAVEL, V. Na téma opozice. *Literární listy*, 1968, č. 6, s. 4.

¹⁵⁶ Tamtéž.

garantem,“ což činí kulturu dostupnou všem vrstvám společnosti. V uplatňování tohoto přístupu by socialismus podle autora našel řešení problému kultury a jejích konzumentů.¹⁵⁷

5.4 Historické návraty

Ve 4. čísle LL byl publikován v plném znění diskusní příspěvek Milana Kundery přednesený na IV. sjezdu SČSS. Tento text byl adresován primárně činitelům odpovědným za kulturní politiku státu, ale výrazně zarezonoval mezi širokou čtenářskou veřejností. Kundera zde staví do popředí problematiku existence malého národa v podmínkách sjednocujícího se světa a zejména vyzvedává nutnost podpory vlastní národní kultury. Přitom poukazuje na historický kontext bojů českého národa za právo na existenci: nastiňuje tu historický oblouk od doby obrození, přes meziválečnou dobu, období okupace až po léta stalinistická a poststalinická. Název stati je záměrně provokující – *Nesamozřejmost národa* a Kundera zde výslovně odkazuje na osmdesát let starý, tehdy rovněž provokativně zapůsobivší článek Huberta Gordona Schauera *Naše dvě otázky*. Znovu se tu tak vynořuje myšlenka, že „existence českého národa nebyla nikdy samozřejmostí“,¹⁵⁸ že shodou příznivých okolností došlo v době národního obrození k jeho „vzkříšení“. Zasluhou několika generací obrozenců byly vytvořeny kulturní hodnoty zásadního významu pro národ. V souladu s tím Kundera poukazuje na zvláštnost české literatury, kdy od jejího novodobého začátku hrály důležitou roli významné překlady. Český jazyk se i na tomto základě obohacoval a utvářel. Jako dobu kulturního rozkvětu vidí autor necelá první čtyři desetiletí 20. století, kdy česká kultura dospívá na evropskou úroveň. Přerušeni této vzestupné linie vývoje a upadnutí do izolace bylo výsledkem let okupačních a stalinistických.¹⁵⁹

Milan Kundera má obavy, že „dnešní naše vzdělanost ztrácí evropský charakter“, naopak nabývá na síle provincialismus např. ve sféře vzdělání. Spisovatel se dále věnuje problematice děl, které přesahují „lidský obzor posuzovatelů“. Jako příklad zde uvádí film *Sedmikrásky*. Vysvětluje pojem „vandal“ na příkladu dívek z tohoto filmu. Nejde v tomto případě o vandalismus v klasickém smyslu, ale za vandala je zde považován člověk, který je naopak gramotný a sám se sebou spokojený. Je omezený svou pýchou a upravuje si svět kolem sebe podle svých představ, a tím jej ničí. Kundera upozorňuje i na to, že není podstatný rozdíl mezi ničením a zakazováním (jako v případě zakazování tohoto filmu kvůli neporozumění). Podle něj potlačování názoru stojí proti pravdě, která je dosažitelná jen

---

¹⁵⁷LIEHM, A. Diktát moci a trhu. *Literární listy*, 1968, č. 3, s. 11.

¹⁵⁸KUNDERA, M. *Nesamozřejmost národa*. *Literární listy*, 1968, č. 4, s. 6.

¹⁵⁹Tamtéž.

v rovnoprávném a svobodném dialogu názorů. M. Kundera je znepokojen skutečností, že podle některých lidí svoboda socialistické literatury musí mít určené hranice. Podle něj to je v rozporu s progresivním pohybem společnosti. V současné čs. kultuře s lítostí pozoruje, že je zřetelnější tendence stanovovat hranice a dosud méně patrná tendence je překračovat. Pro spisovatele zůstává v závěru článku trvalá aktuálnost už vlastně schauerovské otázky: „Stojí za to existence českého národa, stojí za to existence českého jazyka?“ Autor se domnívá, že to, jak se utvářela historie českého národa v průběhu minulých dvou století opravňuje v obou případech kladnou odpověď. Národu to však prezentuje jen jako šanci, která může být nemoudrým počínáním rozhodujících činitelů na poli politiky a zejména kultury zmařena.¹⁶⁰

Na téma politických procesů a historických návratů odkazuje stať Dušana Hamšíka *Procesy, které dělaly dějiny*. Ve svém textu staví do popředí úvahy nad politickými procesy z padesátých let. Podle něj za to jsou odpovědní nejenom vedoucí činitelé, ale část viny nese i celý „národ jako celek, jako kontinuum“. Tato tragická kapitola z nedávné minulosti nemůže být jen povrchně odsouzena, ale je třeba ji pochopit a poté překonat. Hamšík interpretuje tyto politické procesy jako neblahý společenský jev, kdy byly z veřejného působení vyřazovány „dějinytvorné vrstvy“ a vše originální bylo potlačováno. Hamšík konstatuje zhoubnou roli kampaně, která falešně apelovala na „pokleslé struny v duši lidu“ a „touhy“ po spravedlnosti. Autor vidí pozadí těchto událostí v stalinsko-berijovském systému, jehož nástrojem, poháněným přesvědčením o zostřování třídního boje s postupem budování socialistické společnosti, byly politické procesy, nikoli omezené jen na SSSR a Československo. V bezprostředně poválečných letech ještě existovaly představy o specificky československé cestě k socialismu. Brzy po uchopení moci komunisty byl však Gottwald a celé komunistické vedení státu nuceni se těchto představ vzdát ve prospěch absolutního prosazení sovětského modelu a v Sovětském svazu měl být spatřován garant čs. státní samostatnosti. Hamšík konstatuje, že to bylo v konečném důsledku rozhodnutí celostátní a celonárodní, v němž se odrazily deziluze a zklamání z mnichovské dohody, okupace a vliv jistě měl i celkový válečný a raně poválečný vývoj.¹⁶¹

Hamšík vyzvedává v článku nutnost národní odpovědnosti, zaujímání kritického a angažovaného postoje jedince vůči minulosti svého národa. Podle Hamšíka může být plodem nekritického přístupu, jehož důsledkem je „vytržení z dějin“, kdy se člověk zříká všeho, co neodpovídá jeho představám. (Podobný názor vyslovil i M. Kundera v projevu na IV. sjezdu SČSS). V závěru D. Hamšík poukazuje na etickou problematičnost stereotypního postoje „on

¹⁶⁰Tamtéž.

¹⁶¹HAMŠÍK, D. Procesy, které dělají dějiny. *Literární listy*, 1968, č. 5, s. 1, 5.

to myslel dobře“, jemuž podléhala i řada poctivých komunistů. Podle něj to však již přestává být omluvou. Místo toho má nastoupit odpovědnost za vlastní rozhodnutí, protože ta leží nejen na iniciátorovi pokynu, ale i na vykonavateli.¹⁶²

Politické procesy byly také ústředním tématem úvahy Eduarda Goldstückera, tehdejšího předsedy SČSS. Ve stati *Procesy a léta třicátá* připomíná vlastní prožitky z třicátých let, kdy jako mladý komunista byl velice inspirován ruskou říjnovou revolucí, která vyvolala sympatie představitelů politické a kulturní levice v ČSR. Podle jeho slov znemožňovala takováto slepá důvěra kritický pohled, který byl nežádoucí, a proto potlačován. Za vinu tehdejších komunistů (mezi něž patřil) označil to, že se z lidí „myslících“ stali lidmi „věřícími“. Tato nebezpečná víra jako nástroj moci postupně ovládla celou čs. společnost. Goldstücker tvrdí, že jakákoliv politická moc má skoro vždy tendenci považovat široké masy za naivní.¹⁶³

Autor se dále vyslovuje k závažné otázce prostředků použitelných pro dosažení politických cílů. V daném případě tu šlo o Leninem prosazovaný princip budování demokratického centralismu, tj. stavu, kdy se po demokratické diskusi přijme stanovisko nadřízeného orgánu. Tento systém se postupně přeměňoval v tupý centralismus, protože v stalinském období se z něho postupně demokratické diskuse vytratily. Podle Goldstückera vedl tento stav v průběhu 30. let v SSSR k politickým procesům. Tehdy mohl být prohlášen za “nepřítele lidu” a odsouzen každý, kdo zpochybňoval správnost postupů strany. Tato situace se opakovala i v Československu 50. let. Goldstücker rozdělil procesy do dvou kategorií. První zahrnuje lidi s odlišnými názory na řešení aktuálních otázek. Jako příklad zde uvádí procesy s funkcionáři KSS, kde šlo o rozdílné názory ohledně koncepce slovenské politiky. Do druhé patřili ti, jejichž loajalita z hlediska vládnoucího systému nebyla jistá (např. někteří bývalí funkcionáři předúnorových stran Národní fronty). Podle Goldstückera v politických procesech nešlo ve skutečnosti o prokázání trestných činů, ale o to, zdali odsouzení spadají do kategorie těch, jejichž loajalita k vládní moci je pochybná. Podezřelými se také mohli stát i ti, kteří cestovali na Západ nebo tam strávili válečná léta, často bez ohledu na to, zda se zapojili do protinacistického odboje. „Obětními beránky“ se stávali i funkcionáři židovského původu, což bylo ovlivněno změnou vztahů SSSR vůči Izraeli.¹⁶⁴

---

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ GOLDSTÜCKER, E. *Procesy a léta třicátá. Literární llisty*, 1968, č. 14, s. 10.

¹⁶⁴ Tamtéž.

Dále Goldstücker popisuje to, jakými metodami probíhalo donucování k přiznání vlastní viny v politickém procesu. Podle něj se příslušné orgány snažily za každou cenu „vyrobit“ z nevinných všemi prostředky zločince. Šlo jak o psychické, tak i o fyzické násilí. Jednotlivý obviněný nebyl zatčen proto, aby mu byla dána možnost se hájit, ale aby se přiznal a mohl být veřejnosti prezentován jako skutečný viník. Politické procesy sloužily jako nástroj vlády, která jako by krutým potrestáním nespravedlivě obviněných zároveň ze sebe stráasala vinu za neúspěchy při budování socialismu.¹⁶⁵

5.5 Literatura a svoboda slova

Tématu současné politické angažovanosti spisovatelů se věnuje v 12. čísle LL Květoslav Chvatík ve stati nazvané *Literatura a krize naší společnosti*. Literární vědec zde pojednává o situaci, kdy v průběhu padesátých, a tím více v letech šedesátých většina spisovatelů odmítala politizaci literatury. V současné době žádá podle Chvatíka naopak řada politiků konzervativního založení po spisovatelích, aby se nevměšovali do politiky a soustředili se na literaturu.¹⁶⁶ Chvatík to chápe jako paradoxní jev, neboť je přesvědčen, že dochází k „sémantické proměně“ pojmu političnosti: „Dnes rozumíme pojmu političnosti umění tak, že umění má být výrazem života své společnosti, svého národa.“¹⁶⁷ Podle autorova názoru je politická aktivita intelektuálů nutná. Smyslem jeho článku je legitimizovat soudobou politickou a společenskou aktivitu kulturních činitelů. Jednu z příčin soudobé krize Chvatík spatřuje v narušení vztahů umělecké obce k meziválečné levicově zaměřené kultuře a v nekritickém přejímání principů sovětské kulturní politiky, která se ukázala často být v rozporu s českými tradicemi. Řešení vidí v odchodu zkompromitovaných činitelů (konkrétně zde uvádí L. Štolla).¹⁶⁸

Dalším příspěvkem LL, věnujícím se dané problematice, je článek Jindřicha Chaloupeckého *Literatura a svoboda*, rozložený do 14. a 15. čísla LL. Literární kritik a teoretik moderního umění uvádí na počátku několik výroků spisovatelů z doby vykonstruovaných politických procesů, kdysi otevřeně a opakovaně vyslovili souhlas a nevinné oběti tvrdě odsoudili, a tak vlastně „oslavili“ justiční vraždy „ve jménu krásy a socialismu“. Podle autora to mělo zhoubný vliv. Ochromilo a podvázalo to rozvoj domácí literatury, umění i politiky.

¹⁶⁵GOLDSTÜCKER, E. Procesy a léta třicátá. *Literární llisty*, 1968, č. 14, s. 10.

¹⁶⁶ŠÁMAL, P. In *Pražské jaro 1968. Literatura - film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20. - 22. května 2008*. Praha: Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), 2009, s. 180.

¹⁶⁷CHVATÍK, K. Literatura a krize naší společnosti. *Literární listy*, 1968, č. 12, s. 7.

¹⁶⁸ŠÁMAL, P. In *Pražské jaro 1968. Literatura - film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20. - 22. května 2008*. Praha: Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), 2009, s.181.

Příčinu tragického vývoje skutečnosti vidí Chalupický v neblahé tradici služebnosti české literatury. Připomíná v této souvislosti dobu sklonku třicátých let a reakce českých pravicově a konzervativně orientovaných básníků na časové události. Ti zvláště v období tzv. druhé republiky slepě útočí na demokratické tradice masarykovské republiky, podléhají více či méně fašizující atmosféře, podnikají nenávistné výpady vůči židům a vyzývají k odstranění vlivu „levicově orientované literatury“. Podle Chalupického může tento příklad posloužit jako paralela k událostem a reakcím některých kulturních činitelů v období vypjatého stalinismu první poloviny padesátých let. Spisovatel, který vědomě zvolil takovou cestu za účelem snadnější obživy a pro získání společenských výhod, tím, jak to nemilosrdně konstatuje autor, spáchal „duchovní sebevraždu.“¹⁶⁹

Významným tématem Chalupického článku je také otázka političnosti a apolitičnosti literatury a umění. Autor zde konstatuje jistou bezvýchodnost, neboť vidí v případě akcentování političnosti možnost jejího zneužití, naopak apolitičnost je podle něj odsouzena k neúčinnosti. Přesto vidí literaturu a umění jako fenomény značné společenské a historické síly, „právě proto, že se nedají zařadit do deterministického modelu skutečnosti“.¹⁷⁰

Třetím tématem stati je svoboda, kterou autor považuje za nezbytnou podmínku lidského života. Podle něj přináší soudobá civilizace hojnost materiálních statků, ale zbavuje člověka svobody. V konzumní společnosti se pro individuální svobodu těžko nachází místo. Chalupický o tom mluví v souvislosti s tím, že se představitelé stalinistické kulturní politiky snažili předepisovat občanům, jak žít, aby dosáhli štěstí, takže dodávali socialismu nežádoucí etatické rysy. V procesech z padesátých let autor vidí tragickou, ale poučnou zkušenost, která nadlouho nutně ovlivní další vývoj čs. společnosti. Podle něj je systém, který se neopírá o svobodnou lidskou iniciativu, do budoucna bezperspektivní. Široká podpora občanské iniciativy je nutná pro úspěšný rozvoj společnosti. Zkušenost z nedávné minulosti také svědčí o potřebě nové politiky, literatury, nového umění a myšlení. Proto nelze pominout cennou úlohu literatury a umění v započatém procesu proměny života.¹⁷¹

Problematiku názorové plurality a s tím úzce související otázku svobody tisku rozvíjí v 17. čísle první šéfredaktor LL Dušan Hamšík (v tuto dobu již vystřídaný na této pozici M. Jungmannem) v textu *Zasloužíme si svobodu tisku?* Podnětem se autorovi staly dopisy čtenářů redakci LL, vyjadřující nesouhlas s některými tamními příspěvky. Na obhajobu redakce říká, že LL „vyjadřují mínění osvícenější části veřejnosti.“ Pokud budou podle Hamšíka odlišné

¹⁶⁹CHALUPECKÝ, J. Literatura a svoboda. *Literární listy*, 1968, č. 14, s. 9.

¹⁷⁰Tamtéž.

¹⁷¹Tamtéž.

názory umlčovány, tak to bude znamenat konec názorové plurality. Dále autor pokládá otázku, proč požadavky na umlčení „nepřijatelných“ názorů vůbec zaznívají, a dokonce jsou vyslovovány ve jménu demokracie. Příčinu toho vidí v nepěstované toleranci názorové různosti, což má přirozeně svůj původ v dobách nacistické okupace a vrcholného stalinismu. A proto může v současnosti neomezená svoboda tisku část čtenářstva šokovat. Autor se dále ptá, kam by dospěl takový svět, v němž by se „pro nesnesitelnost odlišného zavíralo a popravovalo“. Podle Hamšíkova názoru je třeba si na svobodu tisku zvykat. Jeho příspěvek končí konstatováním, že v současnosti není již hlavní překážkou na cestě k názorové pluralitě nedostatek odvahy, nýbrž nedostatek myšlení. Ovšem na otázku, jak dlouho potrvá, než se dospěje v této záležitosti k plně uspokojivému stavu, nedává Hamšík jasnou odpověď: „Ale kdy to bude, to nikdo neví.“¹⁷²

Na téma svobody slova se také vyjádřil ve stati *Politické strany a svoboda slova* Petr Pithart. Zde mluví o politické pluralitě a svobodě projevu jako o „tom novém“, co by v Československu uvedlo do pohybu teorii a praxi demokracie. Nezbytnou podmínkou je podle něj zkonstruování, instalování a garantování záruk demokratického fungování informačních prostředků. Současnou situaci médií v ČSSR popisuje jako výjimečnou, jako jakýsi mezistupeň, protože cenzura zeslábla a socialistické tržní principy zatím fungovat nezačaly. Většinu periodik již Pithart vidí jako na státních orgánech nezávislé. Upozorňuje na to, že svoboda slova není právně garantována, ale také není administrativně omezována. V souvislosti se soudobým stavem ve sféře masových médií Pithart přináší některá nezbytná doporučení jako podmínky pro demokratický rozvoj tisku, rozhlasu a televize. Za prvé by to podle něj měla být garance ochrany menšin, které mají mít možnost „šířit své pravdy a interpretace společenské reality.“ Za druhé by sdělovací prostředky neměly být přímo řízeny státními institucemi. Místo toho doporučuje autor vytvoření správních rad složených z odborníků. Optimálním předpokladem by bylo samosprávné řízení média. Překážku pozitivního vývoje vidí ve stanovení příliš podrobných „provozně politických“ pravidel, což by činnost média komplikovalo. Politická moc by měla mít na média jenom zprostředkovaný vliv. Podle autorovy představy budoucnosti masových sdělovacích prostředků bude hrát více rozhodující roli uplatňování demokracie a angažovanosti různých názorových skupin. Pithart uzavírá článek myšlenkou o tom, že „reálná demokracie“ se může stát „funkčním ventilem“, a tak nabude občan práva vládu kritizovat, ale ona má právo „nebrat jeho kritiku na vědomí.“ I když Pithart vcelku pozitivně hodnotí současné možnosti pro

---

¹⁷²HAMŠÍK, D. Zasloužíme si svobodu tisku? *Literární listy*, 1968, č. 17, s. 1, 2.

rozvoj médií, není si však jistý zdali svoboda slova už nikdy nebude ohrožena. V případě, že by přece jen nějaká omezení svobody slova mohla znovu nastat, pak se jako aktuální otázka jeví to, z jaké strany přijdou buď administrativní „doporučení“, nebo zda tentokrát bude zábrana zcela volného toku informací plynout z důvodu „úspěšného komerčního podnikání v informacích.“¹⁷³

5.6 Aktuální dění

Uvolnění cenzurních předpisů umožnilo uveřejnění Vaculíkova diskusního projevu na IV. sjezdu čs. spisovatelů, který přinesl nebyvale ostrou kritiku komunistického režimu. Poprvé se v tisku tento text objevil v březnu 1968 v 5. čísle LL pod titulem *Soudružky a soudruzi*. Hlavními tématy příspěvku byly problematika moci, vztah občana a vlády, otázky kultury a také situace v oblasti kulturní politiky.

Vaculík zde nastoluje otázku smyslu občanství. Kdysi, jak tvrdí, byl tímto pojmem označován člověk, „nad nímž nemohl nikdo nekontrolovaně panovat“, ale pouze mu „šikovně vládnout“, aby „měl dojem, že si vládne sám.“ Udržování tohoto v podstatě „mýtu“ bylo cílem téměř veškeré dosavadní politiky.¹⁷⁴

Vaculík tvrdě konstatuje, že sociální revoluce se v ČSSR sice zdařila, avšak problém moci zůstal nevyřešený. Moc má podle jeho názoru své trvalé vývojové zákonitosti, které fungují bez ohledu na povahu jejího vykonavatele. Dodává dále, že výkon moci je specificky lidskou situací, která je určována „provozními pravidly“, je systémem „formální demokracie se zpětnými vazbami, kontrolními vypínači a limitními termíny.“ Tato pravidla však nezabraňují případnému neblahému vývoji. Nejsou ani „kapitalistická, ani socialistická“, nýbrž přispívají k tomu, jak si počínat v dané konkrétní situaci. V případě, že vláda je u moci příliš dlouho, upadá podle Vaculíka občan a celá společnost do strachu a rezignace, což vytváří situaci „poddanství nového typu“. Na tomto základě a s oporou o vlastní dlouholeté životní zkušenosti autor dospívá k provokativnímu závěru, že v ČSSR už „není občanů“.¹⁷⁵

Sám o sobě autor mluví jako o občanu, který není spokojen s životem ve svém státě a který cítí naléhavou potřebu dalekosáhlých změn. Zároveň je členem KSČ. Domnívá se, že není výhodné, když strana a vláda splývají. Taková situace přináší problém: členové strany jsou vázáni přímo vyslovovaným, nebo nepřímo naznačovaným příkazem nemluvit o důležitých otázkách s nestraníky. Dochází v tomto případě k „omezení základní osobní

¹⁷³ PITART, P. Politické strany a svoboda slova. *Literární listy*, 1968, č. 17, s. 3.

¹⁷⁴ VACULÍK, L. Soudružky a soudruzi. *Literární listy*, 1968, č. 5, s. 1.

¹⁷⁵ Tamtéž.

svobody“ – přestává být možné „mluvit spolu jako rovný s rovným“. Jedno ze základních pravidel moci autor vidí v tom, že každá moc se řídí takovými zákony, které by jí bez ohledu na její třídní charakter umožnily být onou mocí i nadále. Za druhé se moc stále homogenizuje, tj. zbavuje se nesourodých elementů a upravuje odlišné prostředí ve svůj prospěch. Tím se moc co nejvíce osamostatňuje, přestává hledat u kohokoli oporu a začíná se opírat pouze o sebe samu. Další fázi Vaculík označuje jako „dynastizaci“, kdy je „nezávislé postavení moci“ zaručeno ústavním zákonem. Také není možné svolat jiný zákonodárný orgán a jedinou „demokratickou“ zásadou je možnost se přidat k této moci, a tím přispět k její dynastizaci.¹⁷⁶

Ve svém projevu Vaculík mluví i o tom, jak moc formuje masy a vybírá si své stoupence pomocí poznatků z psychologie individuální i sociální. Upravit k obrazu svému se podle něj snaží lidi „mající strach a mnoho dětí, lidi dříve ponižované a špatně informované entuziasty“, ke kterým přiřazuje autor i sebe. Naopak důvěru moci dostávají lidé „poslušní a nekladoucí otázky“. Časem dochází k mizení politiků obdařených tvůrčím myšlením. Mezi obyvatelstvem převládá sklon k pasivnímu chování a pocity bezmocnosti. Vaculík se také nejednou přesvědčil, že lidé se často svých ústavních práv nemají šanci dovolat. Ústava je podle něj „dobře sestavené dílo“, které však ztratilo autoritu a v mnoha případech se vyjadřuje nejednoznačně. Vzhledem k tomu zůstává ústava pouze „dobrým úmyslem“. Regresivní tendencí je podle Vaculíka selhávání „kontrolních mechanismů“. Tak občan ztrácí důvěru v sebe sama a „pozbývá statutu občana“, čímž vzniká „snadno ovladatelné obyvatelstvo“.¹⁷⁷

V další části textu se Vaculík věnuje vztahu umění a moci, mezi nimiž se těžko kdy může ustavit plně harmonický vztah. Mluví zde o jejich neslučitelnosti, avšak připouští možnost vypracování „slušných pravidel styku“, protože kulturní činitelé ve své většině rozhodně nejsou stoupenci anarchie. Umění se podle něj nemůže „vzdát tématu vlády, protože vládnout znamená rozhodovat o životě lidí“. Vláda má být výtvozem kulturnosti národa, a proto se umění nemůže vzdát její kritiky.¹⁷⁸ Vaculík se také obává, že se vrátí starší, horší časy a je znepokojen tím, že stále o všem rozhoduje „hrstka lidí“. Jde mu i o postavení kultury jako obrazu „kulturnosti národa“. Autor vyslovuje důležitou myšlenku, že v současné době více jde o kulturu politiky než o kulturní politiku. „Kde politika politiků je kulturní, tam nemusí spisovatel a umělec usilovat o svá práva.“ Svoboda je podle něj „tam,

---

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ VACULÍK, L. Soudružky a soudruzi. *Literární listy*, 1968, č. 5, s. 1.

¹⁷⁸ Tamtéž, s.1.

kde se o ní nemusí mluvit“, kde nevládne „nekulturní politika“. Dále konstatuje, že v důsledku toho, že v Československu došlo při budování socialismu k závažným deformacím, nebyla zde za dvacet let vyřešena „žádná lidská otázka“ a vyslovil pochybnost, zda vůbec lze považovat současnou politickou moc za socialistickou.¹⁷⁹ Právě tyto „šokující“ formulace vedly pozdější normalizátory k opakovanému odsouzení autora jako nositele těch „nejkontrarevolučnějších“ názorů období Pražského jara.

Na politické téma se vyslovil Petr Pithart v článku *Národní fronta nebo parlament?* z 8. čísla LL. V úvodu vyjádřil názor, že politika je umění dohodnout se i s politickými odpůrci. Příčinou polednového zklamání „radikálních optimistů“ je „totalitní“ optika, skrze niž je stále moc reflektována. Pro ně neznámá politika jít cestou ústupků a dohod, nýbrž je absolutním „vítězstvím“. Proto je podle Pitharta třeba si na kompromisy zvykat. Jako příklad takového kompromisu uvádí Akční program KSČ, jenž se věnuje v jedné své části přirozeně i rozvoji politického systému (politickým stranám a jejich roli).¹⁸⁰

Dále se autor věnuje problematice Národní fronty. Koncepce podobných uskupení, jichž je v ČSSR na nižších úrovních celá řada, spočívá v tom, že jsou „dohodou o hodnotách“. V ČSSR ale hrají pouze roli zájmových skupin. V této souvislosti se zde vynořuje otázka, je-li vůbec jejich existence nutná. Podle Pitharta může NF mít „smysl jen tehdy, vyplyne-li z přirozené potřeby autonomních politických subjektů, nelze ji však zavést“. Jinak je to v současnosti pouze snaha vymanit ji z dvacetiletého „spánku“. Kritériem politické strany je její vlastní program, s nímž jde do voleb. Možnost volby z programových alternativ různých stran je základem pluralitní demokracie a pouze tehdy mohou politické strany plnit funkci kontroly moci.¹⁸¹

Akční program nepřipouští „politický boj o moc ve státě“, a proto neumožňuje, aby se vytvářela opoziční linie NF jako celku. Dlouholetý monopol moci dodal chápání pojmu „boj o moc“ jen ten smysl, že se má odehrávat „jen v ulicích a ze zabarikádovaných sekretariátů“. Důsledkem tohoto boje je „úplný konec ideje socialismu“, což konzervativcům splývá se ztrátou mocenských pozic. Státní politika je v Akčním programu totožná s linií NF. Pithart zde vznáší otázku funkce parlamentu: pokud podstatné otázky budou předem dohodnuty v NF, nezůstane parlament jen pro „okrasu“? Do popředí se také dostává otázka: na základě čeho budou sjednoceny složky NF? A čím se v tomto případě liší politické strany v NF od zájmových organizací, pokud tyto strany podle programu nejdou samostatně do voleb? V této

---

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 7.

¹⁸⁰ PITHART, P. *Národní fronta nebo parlament? Literární listy*, 1968, č. 8, s. 1, 5.

¹⁸¹ Tamtéž.

souvislosti KSČ opět zůstává jediným politickým subjektem. Autor připomíná některé formulace, že by si strana své vedoucí postavení měla zasloužit. Občan však zde může mít jisté obavy, nedojde-li k občanské válce, pokud strana toto své vedoucí postavení neobhájí. Strana by měla s takovou možností počítat, což je „příznakem demokratické kvality usilování“, a proto by měla zařídit „klidné výměny“ ve vládě. V závěru své stati Pithart zmiňuje potřebu formulovat „taková pravidla hry, aby šance všech byly konečně vyrovnány“.¹⁸²

V dubnu reformní proces pokračoval v plném proudu a ve svých statích jej podporovali mnozí proreformně zaměřeni publicisté. Stále zněly požadavky na urychlené svolání XIV. sjezdu KSČ a výměnu členů ÚV, kteří se podíleli na deformacích a nezákonnostech. V předsednictvu ÚV KSČ již proběhla výměna funkcionářů.¹⁸³ Tématu socialismu a monopolu KSČ se věnuje Ivan Klíma v 9. čísle LL ve článku *Jeden projekt a jedna strana*. V úvodu klade otázku, zda současné uspořádání společnosti má něco společného s pojmem socialismus. Národ je podle něj pro „lidský socialismus“, jež představuje rozumný projekt společenského uspořádání. Tento projekt je ztotožňován se zespolečněním výrobních prostředků, humánní společností, svobodou a rovností. Ve skutečnosti je však podle autora výsledek dvacetileté praxe zcela opačný, protože se stále opakovaly „deformace“ při jeho realizaci. Na toto tvrzení navazuje ve stati další otázka: „Netkví kořen tragédie v samém projektu?“ Tento projekt vznikl v době víry v nezpochybnitelnou racionalitu a autoritu vědy, dokonce nahrazující i Boha. Cílem bylo podle Klímy vytvoření ideálu, jež je stejně přitažlivý pro všechny. Klíma zpochybňuje možnost vytvoření „šťastné“ moderní společnosti pomocí zastaralého projektu, který se zakládá na principu striktně seshora řízené organizace. Takové řízení je podle něj „dokonalým chaosem“, jež „umrtvuje myšlenkový proces“ a společenský pohyb. Klíma se domnívá, že úplné ovládnutí společnosti ideologií neodvratně vede ke katastrofě. Tento chaos Klíma ukazuje na konkrétním příkladě: strana hlásá svobodu slova a zároveň omezuje nejzákladnější svobody. Poukazuje na to, že za posledních deset let tyto „absurdní protiklady“ vyvstávaly čím dál zřetelněji. Pro vedoucí stranu zde vidí dvě varianty, jak na danou situaci reagovat: buď uznat pravdu a vyvodit z ní důsledky, nebo pokračovat v neměnné cestě, vedoucí ke katastrofě. Dále se Klíma zmiňuje o problému soužití konzervativců a reformátorů v jedné straně, což způsobuje demoralizaci a narušování vývoje

---

¹⁸²Tamtéž.

¹⁸³*Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné z <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_04.php>.

společnosti. Proto je podle něj třeba vést jasné dělicí čáry. Vidí nutnost distancovat se od zločinů minulosti a od jejich pachatelů. Také je nutno se zbavit „falešných teorií a iluzí“. Naopak dát možnost čestným lidem, kteří odpovídají této epoše, tradicím Československa a umožnit vznik skutečně pokrokové strany.¹⁸⁴

Zamýšlení nad budoucností se věnoval spisovatel Pavel Kohout ve stati *Občané – a co teď?* v 12. čísle LL. Podobně jako Klíma pokračoval Kohout v tématu „jednoty“. Zde autor poukazuje na rozdíly mezi předúnorovou a poúnorovou jednotou KSČ. První hodnotí jako „mravní“ a obsahující „poselství lidskosti“. Jednotu padesátých let popisuje jako „nemravnou“, kdy členové KSČ slepě důvěřovali v neomylnost funkcionářů. Od té doby podle Kohouta jakákoliv jednota přestala existovat. V současné době se k úsilí o nastolení nové jednoty vrací A. Dubček a další reformátoři. Avšak uvnitř strany existují protichůdné názory na řízení společnosti, což činí stranu nejednotnou. Konzervativní křídlo podle Kohouta není schopné vyřešit žádný problém. Proreformní uskupení usiluje o vytvoření otevřené socialistické společnosti a o umocnění duchovní svobody člověka pomocí ekonomické svobody. Mezi těmito křídly podle autora nemůže být jednota. Požadavky na tuto jednotu jsou podepřeny argumentem, že by nejednota komunistů mohla posílit nekomunisty. Kohout zastává stejný názor jako Klíma na to, že de facto dvě strany vedle sebe nemohou dlouho existovat, a proto je nezbytným mimořádným sjezdem, kde by se rozhodlo: buď stranu očistit, nebo se rozdělit. Jedině poté má šanci vzniknout strana „nové mravní jednoty“. V další části textu Kohout mluví o možném fiasku mimořádného sjezdu, pokud nebudou zastoupeni skuteční delegáti z dělnické třídy. Kohout se domnívá, že „pouze sjezd myslivých komunistů může obnovit mravnou jednotu strany“. Taková strana podle něj bude moct usilovat o celospolečenskou jednotu. Podobně jako V. Havel (stať *Na téma opozice*) se Kohout vrací k problematice postavení a vnímání opozice. Konzervativní křídlo pociťuje nad jejím vznikem jisté obavy a mluví o ní jako o snaze o „restituci kapitalismu.“¹⁸⁵ V této souvislosti autor konstatuje, že právě opoziční, tj. reformní část KSČ zachránila socialismus „před propastí“ v lednu roku 1968. Z toho tedy podle něj vyplývá možnost založení první opoziční strany z řad komunistů. Ve svazu spisovatelů opozice již existuje, což přispělo k zvýšení aktivity komunistů. V čs. společnosti se objevuje heslo „bez komunistů“, protože někteří lidé vůči KSČ ztráceli důvěru. Přesto je nutné pokračovat nadále polednovým směrem. Jedním z takto orientovaných kroků by podle Kohouta bylo zvolení „čestných a schopných komunistů, kteří by se spojovali s nekomunisty

---

¹⁸⁴ KLÍMA, I. Jeden projekt a jedna strana. *Literární listy*, 1968, č. 9, s. 1, 5.

¹⁸⁵ KOHOUT, P. *Občané – a co teď?* *Literární listy*, 1968, č. 12, s. 1.

proti neschopným a nečestným straníkům. Autor také připomíná, že už nikdy nesmí být omezováno „právo občana ptát se a vědět“. Předposledním tématem Kohoutova článku je vztah Československa a SSSR, který je podle něj poznamenán nervózním očekáváním. Vůdčím představitelům SSSR přestávalo být jasné, zdali vývoj v Československu má stále ještě socialistický charakter. Reprezentace ČSSR na druhou stranu ztrácí jistotu, bude-li její svébytný socialistický vývoj respektován. Dialog mezi oběma státy má podle Kohouta být veden čestnými prostředky. Poukazuje na to, že Československo odpovědně plní své spojenecké závazky, a proto „si zaslouží důvěru a porozumění“.¹⁸⁶

V červnu roku 1968 se objevily náznaky zpomalování a jistého brzdění demokratizačního procesu. Tak na červnovém zasedání vedení KSČ zazněly obavy z aktivizace antisocialistických sil a bývalé buržoazie a rovněž kritika vzniku nestraničských organizací bez opory v zákonech (např. K 231 - tj. spolek bývalých politických vězňů odsouzených podle zákona na ochranu republiky, nesoucího dané číslo). Někteří vedoucí komunisté vyslovili znepokojení z narůstání anarchizujících tendencí a jisté obavy z vyvolávání nedůvěry vůči politice KSČ v širokých lidových vrstvách. Veřejnost se naproti tomu začala obávat toho, že KSČ nebude důsledně plnit cíle stanovené v Akčním programu.¹⁸⁷

V úvodníku 16. čísla LL s názvem „*Tak vážně: co konkrétně?*“ se A. J. Liehm věnoval zejména třem aktuálním otázkám: vedoucí úloze komunistické strany, problému antikomunismu a období přechodu k demokratickým formám života. O vedoucí úloze Liehm sice mluví jako o něčem, co je obecně považováno za nesporné, na což má strana morální i politické právo, zároveň však konstatuje, že v důsledku dosavadního dlouhodobého vývoje se jeví toto právo jako sporné a otřesené. Podle Liehma by bylo pošetilé se domnívat, že by bylo možné KSČ vyrvat moc násilím. Takový postup by zničil započatý demokratizační proces. Komunistická strana stále má ve svých rukou veškerou moc ve státě a na jejím vnitřním vývoji demokratizace závisí. Liehm také připomíná, že KSČ je „zárukou dobrých vztahů“ se státy Varšavské smlouvy a že je důležité takové vztahy zachovat pro možnosti pokračování vývoje demokratického socialismu v ČSSR. Vzhledem k tomu vidí vedoucí roli KSČ v této etapě jako nutnost, aniž k tomu vyslovuje hodnotící soud. Na druhou stranu nastává nyní pro KSČ příležitost ukázat, že je schopna se měnit. Liehm také připouští, že strana tuto příležitost nemusí využít. Český a slovenský národ v takovém případě nesáhnou

---

¹⁸⁶Tamtéž, s. 3.

¹⁸⁷*Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2015-03-08]. Dostupné z <http://totalita.cz/kalendar/kalend_1968_06.php#>.

k násilí vynaloženému na její odstavení od moci, ale rezignovaně se od ní odvrátí. To by podle autora znamenalo návrat k minulosti.¹⁸⁸

Dále se Liehm pokusil definovat pojem „antikomunismus“. V souvislosti s tímto problémem zde staví otázku, zda můžeme považovat za antikomunisty lidi, kteří „na základě učiněné zkušenosti dospěli k názoru, že komunisté nevládli dobře, jsou příliš ohební ve smyslu národním a osobním a málo odolní proti pokušení moci“. Jde tady o ty, kdo si myslí, že se komunisté neosvědčili. Takové názory na KSČ podle Liehma mohou komunistům koneckonců i přispívat k obnovování strany jako hnutí, o jejímž demokratickém a humanistickém charakteru nebude pochyb.¹⁸⁹

V období postupného přechodu k demokratickému socialismu je nutno počítat s vedoucí rolí KSČ a chápat, že je to proces dlouhodobý, jež vyžaduje určité „národní usmíření“. Liehm se domnívá, že jediným, s kým KSČ bude ochotná se dělit o moc, je Národní fronta. Přitom by se NF měla rozšířit o nově se tvořící skupiny reprezentující veřejnost a pak by mohla sehrát roli „prostředku (nikoli cíle) demokratizačního procesu“. Dalším krokem by podle autora mělo být vypsání voleb do Ústavodárného národního shromáždění, které by proběhly na základě NF a voliči by měli k dispozici listinu s větším počtem kandidátů, reprezentující všechny složky NF. Toto období přechodu by podle Liehma mělo začít po mimořádném zářijovém sjezdu KSČ.¹⁹⁰

V červenci se už připravoval mimořádný sjezd, který měl konat v září roku 1968. Na téma sjezdu KSČ psal Ivan Klíma ve stati *Předsjezdové obavy* v 19. čísle LL. V úvodu Klíma konstatuje, že až do nedávné minulosti byl sjezd strany pouze „součástí hry na demokracii“, jež představoval formální „akt demokratické volby pro své vlastní potvrzení ve funkcích (KSČ)“. V komunistické vládě panovala koncepce „správného mínění“. V souvislosti s tím byl sjezd prověrkou práce stalinského aparátu a sloužil k slavnostnímu potvrzování činů vedoucí skupiny. Aparát také zaručoval, že během sjezdu nezazní kritika stranické linie a odlišný názor bude považován za provokaci. Volba delegátů byla zcela pod kontrolou centra. Jediným kritériem k výběru delegátů bylo sociální a profesionální rozvrstvení, nikoliv jejich postoj k politice. Nebyly to podle Klímy „stavovské volby“, nýbrž kandidáti byli „doporučení stranickým aparátem“ a jejich koncepce se nelišily od oficiálně zaujímané. Klíma říká, že od tohoto stalinského schématu nebylo upuštěno ani po překonání kultu osobnosti. Důsledkem toho byl stav, kdy v posledním dvacetiletí prakticky vymizeli politikové - „myslitelé“

¹⁸⁸ LIEHM, A. J. Tak vážně: co konkrétně? *Literární listy*, 1968, č. 16, s. 1, 4.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Tamtéž.

s vlastní koncepcí a postojem. Před mimořádný sjezd staví Klíma cíl – konečně a definitivně se rozejít s „byrokratickými a antidemokratickými principy stalinismu“. Je také podle něj třeba se rozhodnout pro politické řešení, jež předpokládá zříct se iluzí a snah o jednotu, což potlačuje spoluexistenci jakýchkoliv opozičních názorů ve straně. Neměla by být podle Klímy pomíjena skutečnost, že ve společnosti jsou reprezentanti všech sil, které by měli být zastoupeni ve „všech existujících stranách“. Podobně jako ve své dubnové stati *Jeden projekt a jedna strana* Klíma připomíná rizika jednoty, což podle něj může vést k tomu, že členové strany budou vidět smysl jen v identifikaci s vládou skupinou. V atmosféře politických rozporů může opět získat převahu byrokratické a konzervativní křídlo strany. Takové nebezpečí hrozí, pokud volba delegátů nevyplyne ze svobodného rozhodnutí hlasujících občanů, kdy každý volič bude mít v předstihu konkrétní představu o kandidátech, jejich politických koncepcích. Teprve poté bude mít volba svůj pravý smysl. V závěru autor říká, že bez zajištěné existence alternativních koncepcí a postojů nemůže dojít ke skutečným volbám, bez nichž zůstane „osud členů strany v rukou aparátu“.¹⁹¹

---

¹⁹¹ KLÍMA, I. Předsjezdové obavy. *Literární listy*, 1968, č. 19, s. 1, 4.

6. Ludvík Vaculík a (nejen) *Dva tisíce slov*

Autorská osobnost Ludvíka Vaculíka upoutala pozornost čtenářů v 60. letech svou sociálně kritickou publicistikou s nemalým politickým dosahem. Jeho literární dráha ovšem začala v r. 1953, kdy pracoval jako redaktor v oddělení politické literatury v nakladatelství Rudého práva. Poté působil od roku 1959 v Československém rozhlasu ve vysílání pro mládež. V téže roce nastoupil do redakce *Literárních novin*, přeměněných v březnu 1968 na *Literární listy* (po srpnu 1968 vycházely pod názvem *Listy*), kde zůstal až do jejich zákazu v květnu 1969. Toto periodikum se stalo, jak je patrné z jiné kapitoly této práce, platformou pro reformně orientovanou inteligenci. Vyvinul se v uznávaného autora kritických fejetonů s originálním ostrovtipem. Jeho vystoupení na IV. sjezdu spisovatelů vyvolalo pobouření konzervativních členů KSČ, zvláště když prohlásil, že „za dvacet let nebyla u nás vyřešena žádná lidská otázka“. Výrazné bylo Vaculíkovo angažování během Pražského jara, což se stalo důvodem jeho definitivního vyloučení z KSČ. Vaculíkovým vrcholným publicistickým příspěvkem s celonárodní rezonancí se stal manifest *Dva tisíce slov*, otištěný v červnu 1968. Už na počátku normalizace byl tento manifest označen za vrcholně kontrarevoluční projev. Po zakázání *Listů* odešel Vaculík nuceně na volnou nohu a brzy po počátku 70. let se začal významně podílet na rozvoji samizdatu. V r. 1973 založil jednu z hlavních samizdatových edic *Petlice*. Za tuto organizační a publikační činnost byl často vyslýchán Státní bezpečností. Stal se jedním z prvních signatářů Charty 77. Do společenského života i do oficiální literatury se mohl vrátit až po listopadu 1989.¹⁹²

6.1 Manifest *Dva tisíce slov*

Literární listy v osmašedesátém představovaly, jak už řečeno, platformu pro radikální reformátory a demokraty, pro něž svoboda slova byla nejen součástí reformy a jejím nástrojem, ale zároveň prostorem pro utváření nezávislého veřejného mínění. Výraznou aktivitou LL jako média byly výzvy a prohlášení, jejichž prostřednictvím redaktoři i přispěvatelé promlouvali a působili tak na veřejnost. Svoboda slova v časopise uplatňovaná přispívala v tomto pojetí k utváření společnosti jako politického subjektu a některé radikálně demokratické projevy de facto představovaly naléhavý apel – na nejpřednějším místě Vaculíkův manifest *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům,*

---

¹⁹²*Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 2015-04-25]. Dostupné z <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=886>>.

úředníkům, umělcům, a všem,¹⁹³ který vyšel dne 27. června v LL¹⁹⁴ a zároveň v denících *Práce, Mladá fronta a Zemědělské noviny*. O dva dny později ještě vyšel v ostravském deníku *Nová svoboda*.¹⁹⁵ Podle několika svědectví (mj. M. Jungmann, O. Poupa) nebyl iniciátorem vzniku tohoto manifestu sám Vaculík, ale skupina pracovníků ČSAV reprezentující zejména přírodní vědy, kterou reprezentovali profesori Jan Brod, Otto Wichterle a Miroslav Holub. Dostalo se mu také podpory ze strany prof. Fr. Kriegla, tehdy předsedy ÚV NF ČSSR. O. Wichterle požádal o formulaci manifestu L. Vaculíka. Ten v rozhovoru slíbil stručnost a pádnost (zmnul počet 2000 slov). Text byl hotov již kolem 10. 6. a v následujících týdnech se rozběhla podpisová akce.¹⁹⁶ Podle svědectví M. Jungmanna z knihy *Literárky – můj osud* nepočítali v době publikování manifestu šéfredaktoři tiskových orgánů, které text opublikovaly s tím, že půjde o zásadní mezník v průběhu Pražského jara – byly tu podle jejich názoru jen ostřeji formulovány myšlenky, které aktuálně hýbaly širokými vrstvami obyvatelstva.

Pokud jde o vlastní text manifestu, konstatuje Vaculík zpočátku, že většina národa přijala program socialismu s nadějemi, ale postupně se jeho řízení dostalo do „rukou nesprávným lidem“. KSČ podle Vaculíka časem získala všechny úřady, což jako důsledek nekvalitních metod řídicí práce vedlo k postupné ztrátě značné části důvěry a „většina lidí ztratila zájem o obecné věci“. Zodpovědnými za tento stav Vaculík činí především ty, kdo byli „součástí či nástrojem nekontrolované moci“.¹⁹⁷ Vaculík zde definuje dvě skupiny: „oni“, tj. „staré síly“, do jejichž rukou se dostalo řízení státu; proti této skupině stojí „my“, tj. „většina národa“, která „má znovu vzít do rukou naši společnou věc“.¹⁹⁸ Vaculík mluví jménem této většiny.

Manifest se přirozeně dělí na tři části: V úvodu autor silně kriticky hodnotí způsob vládnutí a řízení společnosti za uplynulých 20 let a zde je patrná návaznost na Vaculíkův projev z IV. sjezdu SČSS. V následující, nejobsáhlejší části vyjadřuje Vaculík důvěru v úspěch procesu postupné společensko-politické obrody v ČSSR a vyslovuje plnou podporu

---

¹⁹³ STROPNICKÝ, M. *Myslet socialismus bez tanků: svoboda slova ve střed/tu zájmů československého roku 1968*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2013, s. 150.

¹⁹⁴ ŠÁMAL, P. In *Pražské jaro 1968: literatura - film - média : materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou, Praha 20.-22. května 2008*. Praha: Literární akademie, 2009, s. 177.

¹⁹⁵ Manifest *Dva tisíce slov* [online]. [cit. 2015-04-22]. Dostupné z <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/2000slov.php>>.

¹⁹⁶ KONČELÍK, J. Dva tisíce slov; zrod a důsledek nečekaně vlivného provolání. *Soudobé dějiny*. 2008, roč. 15, č. 3-4, s. 485-544.

¹⁹⁷ VACULÍK, L. Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům, a všem. *Literární listy*, 1968, č. 18, s. 1, 3.

¹⁹⁸ Tamtéž.

progresivnímu křídlu KSČ a Akčnímu programu. V závěru opět převládá formulačně vyostřený tón, s nímž se apeluje na případnou občanskou neposlušnost, pokud nebudou ochotni opouštět funkce zkompromitovaní činitelé na všech stupních řízení, a důraz se také klade na nutnost otvírání nekompromisních diskusí na dosud tabuizovaná témata. Vaculík se tu pozitivně vyslovuje i k otázce federalizace a k nutnosti udržovat přátelské, spojenecké, ale zároveň rovnoprávné vztahy se státy socialistického bloku.¹⁹⁹

Podle autora nepatřila ve skutečnosti žádná organizace, tedy ani komunistická strana svým členům, protože volby ztratily význam, zákony postrádaly váhu. Největší iluzí podle Vaculíka bylo to, že tato moc se prohlašovala za dělnickou, a přitom dělnictvo ve skutečnosti o ničem nerozhodovalo. I přestože si to někteří funkcionáři uvědomovali, nedovedli problém v daném systému řešit. Stále se jejich velká část snažila o brzdění reformních změn.²⁰⁰

Dále Vaculík popisuje dosavadní průběh obrodného procesu. Konstatuje, že v komunistické straně začal proto, že žádná jiná složka společnosti nežila „politickým životem“. Obrodný proces podle autora nepřichází s příliš novými myšlenkami, je však „zdrojem naděje“. Svoboda slova podle něj neznamena ostrou konfrontaci, naopak by měla sloužit jako nástroj spolupráce s reformně naladěnými komunisty, ne proti nim. Vaculík chápe dále jako nutnost přípravu místních akčních programů a odchod zkompromitovaných činitelů, kteří zneužívali své moci. Uvolněné pozice v čele podniků a odborů by měli obsadit čestní lidé a jednání veřejných orgánů by se měla konat veřejně. Federalizaci označuje za vhodný způsob řešení národnostní otázky, což má být krokem k demokratizaci poměrů. V závěru manifestu varuje před nebezpečím vlivu zahraničních sil nenakloněných obrodnému procesu ve státě a prohlašuje: „Své vládě můžeme dát najevo, že za ni budeme stát třeba i se zbraní, pokud bude dělat to, k čemu jí dáme mandát, a své spojence můžeme ujistit, že spojenecké, přátelské a obchodní smlouvy dodržíme.“²⁰¹

Manifest vyvolal silnou čtenářskou rezonanci. Vliv na to měly nejen vyslovené myšlenky, ale i říznost a vtípnost Vaculíkova stylu. Text se vyznačoval originální formulací veřejného mínění a novotou po obsahové stránce. Vývoj posledních dvaceti let zde Vaculík pojmenoval jako katastrofu, která neměla nic společného se socialismem či vládou dělníků. Zároveň se tento manifest přihlásil k socialismu a hlavně k potřebě jej reformovat a

---

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Tamtéž.

společnost demokratizovat.²⁰² V obrodném procesu by se veřejnost měla aktivně angažovat, což by jej posilovalo a upevňovalo. Postupně by se tak otevírala cesta k uskutečňování hlavních cílů: 1) mobilizace společnosti ve prospěch reform, 2) ochrana započatého procesu před negativním působením domácím i zahraničním, 3) podpora reformních sil uvnitř strany. Manifest také rehabilituje politický rozměr občanské společnosti. Text má radikální ráz, jeho účelem je povzbudit čtenáře k politické aktivitě. Jde především o individuální, „netřídní“ revolučnost, vystupující jako „subjekt změny“.²⁰³ Některé formulace svou originalitou v sobě nesly velký potenciál „zlidovění“, např.: „neožijeme se v politických souvislostech“, „s poctivostí se nikam nedošlo“, „pravda tedy nevítězí, pravda prostě zbývá, když se všechno ostatní prošustruje“.

6.2 Reakce na manifest *Dva tisíce slov*

Silný ohlas byl také dán načasováním jeho uveřejnění. Byla to doba před pořádáním okresních konferencí KSČ a text měl zapůsobit tak, aby posiloval možnost zvolení demokratizaci nakloněných delegátů. Ve dnech jeho uveřejnění projednávalo Národní shromáždění dva klíčové zákony: politické rehabilitace a novelu tiskového zákona.²⁰⁴

Reakce na manifest se objevila v řadě periodik. V odborářském deníku *Práce* byl uveřejněn rozhovor s generálem a poslancem Národního shromáždění Samuelem Kodajem. V tomto interview byl Vaculíkův manifest označen za projev kontrarevoluce. Tak Kodajovi připadal v manifestu vyjádřený „požadavek odchodu konzervativních politiků a funkcionářů z funkcí i za cenu výzvy ke stávkám, demonstracím a bojkotu dveří funkcionářů...“ V *Rudém právu* vyšla stať Josefa Smrkovského, který označil *Dva tisíce slov* za politický romantismus. Proti manifestu byla také příslušníky Lidových milicí zorganizována podpisová kampaň, která však docílila pouhé stovky podpisů.²⁰⁵

Na Vaculíkův manifest reaguje stať českého filozofa a politologa Ivana Svitáka, uveřejněná v č. 21 LL. V úvodníku *Důsledky slov* staví do popředí otázku, zdali je komunistická strana politickou reprezentantkou lidu, nebo pouze mocenským aparátem. Autor tuto otázku považuje za základní, protože na ní záleží „budoucnost národa a existence svobody“. Podle Svitáka má komunistická strana šanci zvítězit ve svobodných volbách,

---

²⁰²STROPNICKÝ, M. *Myslet socialismus bez tanků: svoboda slova ve střed/tu zájmů československého roku 1968*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2013, s. 134.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴Manifest *Dva tisíce slov* [online]. [cit. 2015-06-16]. Dostupné z <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/2000slov.php>>.

²⁰⁵*Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2015-03-12]. Dostupné z <http://totalita.cz/kalendar/kalend_1968_07.php>.

pokud posílí své „progresivní křídlo.“ Další otázkou je, zda je vůbec schopná takové demokratické proměny zevnitř. Bude se předem na vůli lidu ptát a respektovat jeho práva? Pokud ano, tak by měly být provedeny demokratické volby. Za neméně důležitý považuje autor problém izolování konzervativních sil. Reformní program není podle Svitáka možné uskutečňovat „metodami neostalinismu“. Jedině „nově zvolení představitelé lidu, nejen strany, mohou vyvést národ z krize“. Mimořádný sjezd by podle něj znamenal zásadní proměnu uvnitř strany a konečný rozchod s konzervativci. Volby by jako tajné rozhodnutí voličů zbavily komunistickou stranu utkvělé ideologické myšlenky, že jedině KSČ je zárukou budoucnosti státu a socialismu. Centralisté se domnívají, že „bez aparátu násilí komunistická politika zkrachuje“, a tím mylně spojují „budoucnost socialismu s represivním aparátem.“ Sviták naopak spatřuje ukotvení moci v rozšiřování hranic svobody. V současném stavu vidí ve vládě perspektivu pro společný postup komunistů a nestraníků, což by umožnilo posílit progresivní vývoj čs. socialistické společnosti. Právě reformní komunisté mají větší ochotu, a tím pádem i větší šance na takovou spolupráci než stalinisté a neostalinisté. V závěru své stati mluví Sviták o úloze pravdy. Je podle něj provokací lži, je nelítostná. Pravda je zároveň provokatérkou moci, protože „je silnější než moc“. Pravda je podle něj tím nástrojem, který uvede do pohybu proces odchodu konzervativců ze strany.²⁰⁶

19. července vyšlo zvláštní číslo *Literárních listů* s provoláním: „Jsme dospělí a svéprávní, nepotřebujeme náповědu, nemáme se za co omlouvat, své problémy si vyřešíme sami, jen svobodní občané jsou hodni socialismu.“ Úvodní komentář vyšel pod názvem *Jen několik slov*: „Označili nás za kontrarevoluční síly a naše *Dva tisíce slov* za kontrarevoluční výzvu. Bylo by tragické, kdyby se k tomuto označení připojili i lidé, kteří vládou v této republice, znají tuto zemi, znají i nás, vědí, kdo jsme a co chceme, lidé, kteří mají naši důvěru, naši podporu i naši úctu. To se však nestalo. Obvinění byla odmítnuta a důstojně uvedena na pravou míru.“²⁰⁷

Publikaci manifestu následovala mohutná spontánní reakce veřejnosti. vedle představitelů inteligence manifest kladně přijalo a podpořilo množství sympatizantů z výrobní sféry. Samozřejmě se pro jeho podporu vyslovily i okresní konference KSČ, na nichž bylo do příslušných orgánů zvoleno velké množství progresivně orientovaných delegátů, k čemuž, jak

---

²⁰⁶ SVITÁK, I. Důsledky slov. *Literární listy*, 1968, č. 21, s. 1, 4.

²⁰⁷ *Kalendář roku 1968* [online]. [cit. 2015-06-16]. Dostupné z <http://totalita.cz/kalendar/kalend_1968_07.php>.

známo, právě *Dva tisíce slov* přispěly. Například do redakce *Mladé fronty* došlo 20 000 rezolucí, vyjadřujících podporu této výzvy.²⁰⁸

Dva tisíce slov byly pro sovětské politbyro jen dalším argumentem dokazujícím neschopnost a neochotu Dubčekova vedení akceptovat jejich kritiku a důrazná varování. Později se sověti k manifestu stále vraceli, např. v tzv. varšavském dopisu ze 4. července 1968 nebo na schůzce v Čierné nad Tisou. Manifest odsoudila i moskevská *Pravda* jako důkaz spojení s imperialistickou reakcí.²⁰⁹

Po porážce Pražského jara se výzva *Dva tisíce slov* stala předmětem těch nejpříkřejších odsudků. Někteří signatáři podpis odvolali. Většina těch, kdo neodvolali, však byla různými způsoby perzekvována. V Poučení z krizového vývoje (dokument vytvořený koncem roku 1970 odsuzující dobu Pražského jara a ospravedlňující vstup vojsk Varšavské smlouvy) byl manifest označen jako „kontrarevoluční platforma“, která tvořila „přímý návod k násilným akcím a k destrukci socialistického systému“. Podle Poučení „tato kontrarevoluční výzva šla zároveň nejdále v rozněcování nenávisti proti Sovětskému svazu a vyjadřovala dokonce veřejnou pohružku našim spojencům ozbrojeným konfliktem“.²¹⁰

---

²⁰⁸Manifest *Dva tisíce slov* [online]. [cit. 2015-06-16]. Dostupné z <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/2000slov.php>>.

²⁰⁹Tamtéž.

²¹⁰Tamtéž.

7. Politická karikatura – nedílná součást každého čísla LL

Statě a články v LL byly často doprovázeny karikaturami na politická a kulturní témata. Objevovaly se zde karikatury řady tvůrců, a to zejména Miroslava Lidáka, Bohumila Štěpána, Jiřího Jiráska, Ivana Steigera a dalších.

Jedním z nejčastějších přispěvatelů a autorem zřejmě nejsarkastičtějších a nejadresnějších karikatur byl Miroslav Lidák, jehož obrázky a koláže byly podepisovány pseudonymem Haďák. V roce 1964 mu za nekonformní karikaturistickou činnost dokonce hrozilo vězení a poté mu bylo zakázáno publikovat až do r. 1968. Mezi jeho nejvýraznější karikatury patří obrázek s mezititulkem „Dyt' nehoří“²¹¹, který rozhněval tehdejšího generálního tajemníka ÚV KSSS Leonida Brežněva. Dá se vcelku pochopit, že při schůzce státních a stranických delegací v Čierné nad Tisou vznesli Sověti proti této karikatuře, otištěné v červencovém 22. čísle *Literárních listů* ostrý protest. Obrovitý Brežněv, zobrazený jako nesmlouvavý imperátor v historickém šatu typickém pro vládcu Říma, tu lije v roli připomínající patrona hasičů svatého Floriana proudy vody na domeček představující ČSSR a miniaturní figurka zpodobující A. Dubčeka přitom volá: „... dyt' nehoří!“

V 10. čísle LL ukazuje Lidákova karikatura československého ministra zahraničí Jiřího Hájka.²¹² Lidák jej zobrazil v ruském oděvu: na hlavě má ušanku, na sobě široké kalhoty a vysoké boty. Přitom tančí a hraje na balalajku. Avšak tento obrázek je podepsán autorovými slovy: „Melodie budou ovšem specificky naše!“ Tato karikatura odráží snahu po proměně charakteru a částečně i směru čs. zahraniční politiky, která na jednu stranu má snahu udržovat dobré, pokud možno co nejméně konfliktní vztahy se státy Varšavské smlouvy, na druhou stranu však zamýšlí více utvářet svoji činnost v duchu státních zájmů ČSSR.

Koncem června byla v 18. čísle LL v sousedství Vaculíkova manifestu *Dva tisíce slov* a Liehmova článku *O koho se opřít* umístěna Haďákova karikatura, na níž byl Alexander Dubček zobrazen v roli doktora ošetřujícího těhotnou ženu.²¹³ Pod obrázkem se nachází komentář ve slovenštině, rodném jazyce prvního tajemníka: „Keď nenastanú komplikácie, malo by to byť v deviatom mesiaci donosené.“ Občané to správně pochopili jako narážku na devátý měsíc roku, tedy září, kdy se měl konat mimořádný sjezd KSČ, který měl podle představ reformátorů definitivně odstranit od moci konzervativní síly ve straně. V této souvislosti lze interpretovat zobrazení těhotné paní

²¹¹Viz. obrazová příloha, obr. 1.

²¹²Viz. obrazová příloha, obr. 2.

²¹³Viz. obrazová příloha, obr. 3.

jako čekání na konečné „narození“ demokracie v duchu dobově nazývaného „socialismu s lidskou tvář“.

V červenci, jak již bylo uvedeno výše, panovala v celém státě nervozita způsobená protahováním přesunu armád států Varšavské smlouvy z území ČSSR a narůstáním tlaku ze strany SSSR a dalších čtyř států VS namířeného proti demokratizačnímu procesu v Československu. V 20. čísle LL je Lidřákem tato skutečnost zobrazena v karikatuře, na níž armádní generál a ministr obrany M. Dzúr a A. Dubček jedou v nákladním autě a pozorně se rozhlíží do stran.²¹⁴ Komentář k obrázku je založen na slovní hříčce: „Zprava dobrý! Zleva tanky!“ Každý pochopil její smysl, který vedl k záměně slov „taky“ a „tanky“. Karikaturista tímto obrázkem sděluje, že Západ je reformám v ČSSR nakloněn, ale socialistický Východ se k nim staví nesouhlasně až nepřátelsky, což nevylučuje násilné vojenské potlačení demokratizačního procesu.

Zmiňme se dále o karikaturách Ivana Steigera, který po invazi odešel na Západ a ve stejném oboru se mezinárodně proslavil. V čísle 7 je na jedné jeho karikatuře zobrazeno pět beztvárných figurek, z nichž každá drží znak paragrafu a druhou rukou ukazuje směrem k figurce sousední.²¹⁵ Poslední figurka napravo potom ukazuje směrem vzhůru. Je pravděpodobné, že se tu karikuje právníký alibismus a neochota přijímat na sebe zodpovědnost, neboť vše v konečné instanci bývá stejně rozhodnuto nahoře. Trochu mrazivě vyznívá dvojice Steigerových karikatur z 22. čísla LL. Horní je postavena na kontrastu fragmentů vzájemně si podávajících rukou, které tvoří šibenici, na níž visí oběšencovo tělo.²¹⁶ Je to návrat do dřívějších, krutostí poznamenaných let, kdy docházelo k politicky motivovaným vraždám, zatímco hlásné trouby propagandy vytrubovaly zprávy o nerozborném přátelství. Ještě o poznání tíživější je motiv spodní karikatury, na níž stojí proti sobě tanky, z jejichž hlavní jsou vysunuty ruce, které jsou opět v pozici vzájemného potřásání.²¹⁷ Zde se však hlásí ke slovu aktuální situace, kdy je ve státě cítit narůstání napětí a konfrontační atmosféry panující mezi demokratizujícím se Československem a ideologicky utuženými režimy v ostatních státech Varšavské smlouvy.

Z Jiráskových karikatur připomeňme jen tu z čísla 20, na níž český lev, tedy součást státního znaku valí namáhavě do vrchu obrovský balvan²¹⁸, což opět reflektuje aktuální dění a

---

²¹⁴ Viz. obrazová příloha, obr. 4.

²¹⁵ Viz. obrazová příloha, obr. 5.

²¹⁶ Viz. obrazová příloha, obr. 6.

²¹⁷ Viz. obrazová příloha, obr. 7.

²¹⁸ Viz. obrazová příloha, obr. 8.

obtížnost politických jednání československých představitelů s vedeními pětice později intervenujících států VS.

Po srpnu a v nastupující normalizaci byli prakticky téměř všichni karikaturisté LL zbaveni možnosti publikovat v dobových periodikách a případné knižní publikace jejich karikatury byly staženy z prodeje, popř. sešrotovány.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo podat charakteristiku společensko-politického vývoje v Československu zejména ve druhé polovině 60. let, připomenout veřejné dění v prvních osmi měsících roku 1968 jako vyvrcholení procesu demokratizace a především reflexi událostí i způsobů uvažování v oné době, jak ji zrcadlí stránky týdeníku *Literární listy* – důležité publicistické platformy liberálně a proreformně orientovaných intelektuálů.

Při vypracovávání tohoto textu jsem postupovala dvojitým způsobem. V úvodních partiích práce jsem se opírala o některé významné historické studie i publikace memoárového charakteru popisující a hodnotící události, jež předurčovaly vývoj směrem k Pražskému jaru jako fenoménu týkajícího se všech sfér společenského života. V dějinách Československa byl rok 1968 spojován s velkými očekáváními zásadních a dalekosáhlých reforem na široké frontě, která však byla intervenčním zásahem armád pěti států Varšavské smlouvy odsouzena k tomu, aby byla vystřídána vlnou hořkosti, zklamání a postupné ztráty iluzí.

Druhý přístup spočíval ve snaze interpretovat příspěvky otištěné v časopise *Literární listy*. Jeho redakční kolektiv i další přispěvatelé se výrazně vyslovovali pro podporu kurzu progresivní politiky symbolizované A. Dubčekem a také přesvědčivě působili na vědomí o nutnosti a správnosti proměn neefektivního a zastaralého modelu socialismu v socialismus přitažlivější a kreativnější, v dobovém označení pojmenovaný jako „socialismus s lidskou tváří“. Přesto se některé příspěvky podle M. Jungmanna stavěly vůči Dubčekově politice kriticky. Autor považuje za výstižné tvrzení Antonína Brouska, že „Literárky by neměly nikdy takový ohlas, kdyby byly časopisem vycházejícím v demokratické společnosti. Okolnosti, za nichž získaly svou pověst, nejsou ani jejich vina, ani zásluha. Je to historický fakt, se kterým nutno počítat, nemůžeme jím ale tento týdeník utloukat.“²¹⁹

Období vycházení LL bylo šťastnou periodou, kdy ve shodě s procesy v celé československé společnosti se stále více rozšiřoval prostor pro publikování různorodých názorů, které mohly být rovněž v rostoucí míře podrobovány svobodné diskusi. Bouřlivý vývoj přinášející výrazné změny jak uvnitř vládnoucí strany, tak i v širokých vrstvách občanstva se nutně musel odrazit na strategických i taktických přístupech redakce i dalších přispěvatelů LL. V průběhu jarních a počínajících letních měsíců přestávalo stačit omezovat se na jakkoli radikální kritiku stalinského a poststalinského období, tj. stavět proti tehdejšímu

---

²¹⁹JUNGMANN, M. *Literárky - můj osud: kritické návraty ke kultuře padesátých a šedesátých let s aktuálními reflexemi*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1999, s. 388.

dogmatismu pouhou antitezi antidogmatismu. Stále naléhavějším úkolem bylo podporovat ve jménu názorové tolerance svobodu projevu a v úvahách o společenském uspořádání se neomezovat na úzce stranicky vymezenou platformu, tzn., že v některých příspěvcích se ohlásilo i téma jisté míry politického pluralismu. Přestože takovými úvahám byl vymezen jen krátký čas a nemohly tudíž být rozvinuty do konkrétnějších praktických poloh, staly se v očích sovětských ideologů projevem se znamením kontrarevolučních tendencí. Pozdější smutně proslulá tzv. Bílá kniha o událostech roku 1968 v ČSSR bohatě v tomto duchu cituje z jednotlivých příspěvků pro tehdejší LL, které v ideologicky znetvořené formě vydává za důkaz existence silné antisocialistické fronty v novinářské a kulturní oblasti.

Týdeník *Literární listy* se stal až jakýmsi symbolickým reprezentantem publicistiky nadějeplného, ale bohužel krátkého období pokusu vtisknout podobě socialismu v Československu humanističtější tvář. Tematický záběr příspěvků svým rozpětím těžko nacházel mezi ostatními periodiky konkurenci. V tomto duchu byl vlastně pokračovatelem předlednových *Literárních novin*. V letních měsících osmašedesátého roku se jeho náklady vyšplhaly do dříve nevídaných výšin. Srpnový zásah intervenčních vojsk Varšavské smlouvy, i ze strany nejprozíravějších představitelů obrodného proudu v podstatě neočekávaný, znamenal okamžité ukončení jeho historie. Po 25. čísle, posledním předokupačním, na veřejnost pronikl pod hlavičkou *Literárních listů* jen protestní čtyřstránkový leták bezprostředně reagující na události 21. srpna.

Následující týdny a měsíce se odehrávaly pod silicím nátlakem okupační moci a znamenaly postupné opouštění liberalizačního směřování země a vynuceného, někdy též dobrovolného vyklizení pozic progresivistů. Jako jedni z prvních museli odejít ředitelé Československého rozhlasu a Československé televize.

Situace na poli publicistiky se v tomto období ještě nejevila zcela beznadějně. Docházelo sice k dočasným zastavením publikace některých periodik (např. *Reportér*), ale jiná politicky nekonformní periodika mohla být zakládána nebo po delším období vzkříšena k životu (*Doba, Politika, Svět práce, Zítřek*).

V listopadu 1968 se většině členů bývalé redakce LL podařilo prosadit vydávání týdeníku *Listy*. S postupující „normalizací“ se obsahová náplň příspěvků přesouvala od aktuálně politické problematiky k širěji kulturní s důrazem na připomínání demokratických historických tradic. V prosinci zde byla otištěna stať M. Kundery *Český úděl* – zamyšlení nad tím, jak se český a slovenský národ zapsal v právě končícím roce do mezinárodní historie. Článek vzbudil nebývalý ohlas, polemicky se k němu vyjádřil V. Havel, ale nejen on. Byla to

však už jen jedna z posledních možností pro konfrontaci různých názorů a přístupů k závažné problematice.

Příchod G. Husáka do čela KSČ v dubnu 1969 znamenal nástup daleko tvrdšího kurzu směřujícího ke konsolidaci poměrů v duchu představ vůdčích reprezentantů politiky států východního bloku. Většina nekonformních periodik byla nucena ukončit svoji existenci a na *Listy* spadla klec v polovině května 1969. Redakce byla rozprášena, osudy jejich jednotlivých členů i příspěvatelů byly různé. Někteří volili exil, jiní se uplatnili v prostředí domácí opozice vůči novým, „restauračním“ poměrům. Dnes, po téměř padesáti letech, z nich žijí jen nemnozí. Nestorem mezi nimi je A. J. Liehm, dodnes trochu hořký glosátor současného dění, už 40 let žije ve francouzském exilu M. Kundera, mezi spisovateli - osmdesátníky je stále aktivní I. Klíma, pozoruhodnou politickou dráhou prochází stále aktivní sedmdesátník P. Pithart.

Nakonec snad ještě menší zamyšlení nad odkazem idejí, kterými vzrušující rok 1968 může inspirovat i dnes. Současná doba ve znamení zcela jiných společenských poměrů, než jaké panovaly na sklonku šedesátých let minulého století, zdá se, nemá příliš ochoty vcítovat se do atmosféry tehdejšího dění a ony události chápe jako uzavřenou kapitolu našich dějin. Výraz „osmašedesátník“ nemá zrovna nejlichotivější zabarvení a má tak být označen někdo, kdo není schopen překročit určitou myšlenkovou mez a kdo tedy není zastáncem úplné demokracie, která k sobě nepotřebuje jakýkoli přívlastek. Přesto proti dnešní dost nesentimentální době, v níž se vehementně prosazují (neo)liberální koncepce, měla ona doba svůj nepopíratelný patos výrazné občanské angažovanosti a jistý cynismus a bezskrupulóznost vůdčích sil dnešních dnů jí byl cizí. Mladé generaci se ani ve školách často nedostává uspokojivých informací o tomto období, kdy si Československo opravdu získalo celosvětový respekt za pokus dodat vládnoucímu společenskému systému lidštější tvář. Svět roku 1968 byl však bohužel striktně rozdělen přetrvávající železnou oponou a špičkoví reprezentanti obou protikladných společenských formací nebyli ochotni riskovat fundamentálnější změnu stávajícího statu quo.

Seznam použité literatury

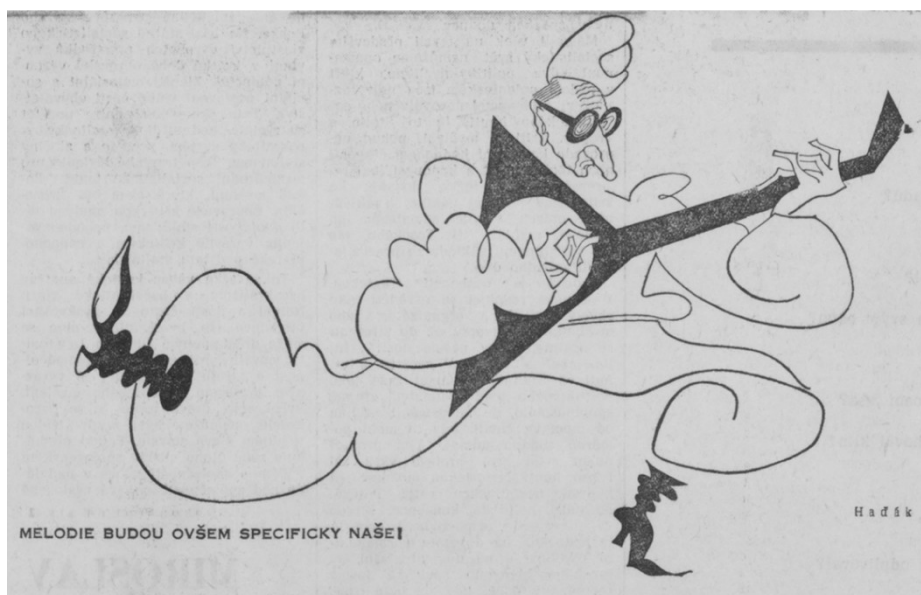
- 1) *Proměny Pražského jara 1968-1969: Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti.* PECKA, J. – PREČAN, V. (Eds.). 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-85765-02-0.
- 2) JUNGSMANN, M. *Literárky-můj osud.* 1. vyd. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-182-5.
- 3) PITHART, P. *Osmadesátý.* 3. vyd. Praha: Rozmluvy, 1990. ISBN 0-946352-43-7.
- 4) KAPLAN, K. *"Všechno jste prohráli!" Podtitul: Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967.* Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o, 1997. ISBN 80-237-3549-7.
- 5) *Pražské jaro 1968. Literatura - film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademií za spolupráce s Městskou knihovnou Praha 20. - 22. května 2008.* Praha: Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), 2009. ISBN 978-80-86877-38-9.
- 6) KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc.* 1. vyd. Brno: Barrister&Principal, 2008. ISBN 978-80-87029-31-2.
- 7) BENČÍK, A. – DOMANSKÝ, J. – HÁJEK, J. – KURAL, V. – MENCL, V. *Osm měsíců Pražského jara 1968.* 1. vyd. Praha: Práce, 1991. ISBN 80-208-0126-X.
- 8) RUML, J. *Kalendárium (leden – prosinec 1968).* 1. vyd. Praha: Novinář, 1990. ISBN 80-7077-336-7.
- 9) STROPNICKÝ, M. *Myslet socialismus bez tanků: svoboda slova ve střed/tu zájmů československého roku 1968.* Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2013. ISBN 9788087271797.
- 10) Týdeník *Literární listy.* Praha: Svaz čs. spisovatelů, 1968 (březen – srpen), 1. ročník.
- 11) *Kalendář roku 1968* [online]. Dostupný z: <http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968>.
- 12) *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Dostupný z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz>>.

Obrazová příloha

Obr. 1²²⁰

Obr. 2²²¹

²²⁰LIDÁK, M. Dyt' nehoří [karikatura]. *Literární listy*. 1968, č. 22, titulní strana.

²²¹LIDÁK, M. Melodie budou ovšem specificky naše [karikatura]. *Literární listy*. 1968, č. 10, s. 2.

Obr. 3²²²

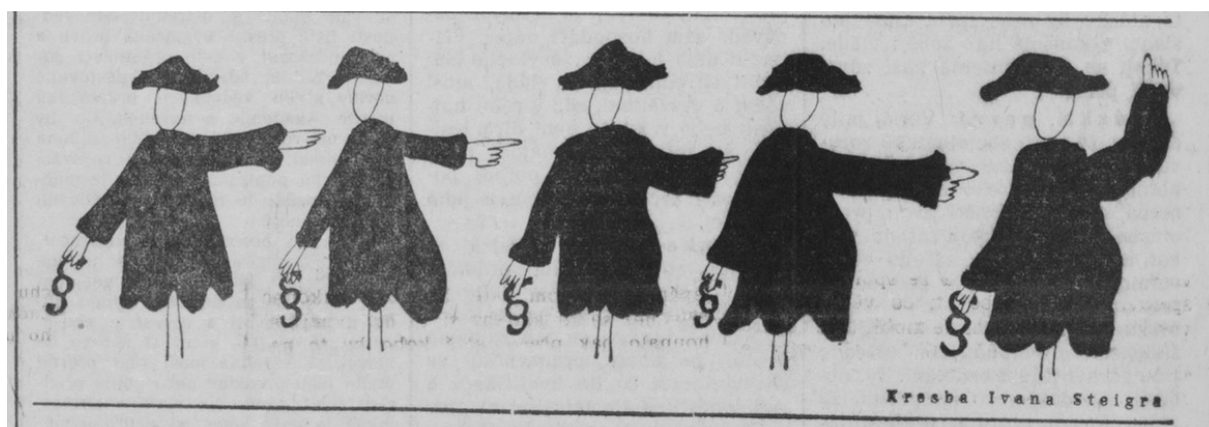
Obr. 4²²³

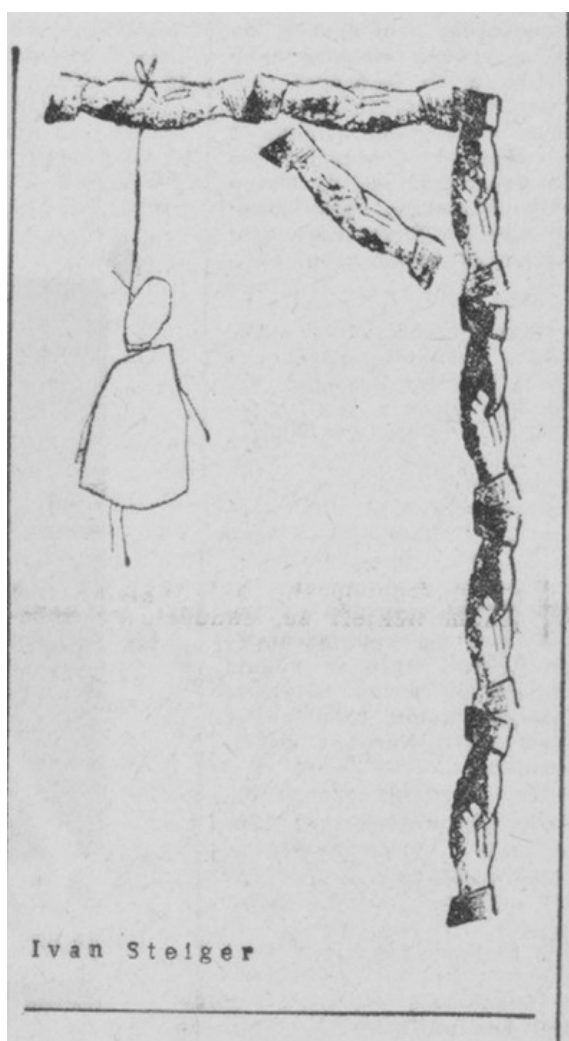
²²²LIDÁK, M. [karikatura]. *Literární listy*. 1968, č.18, titulní strana.

²²³LIDÁK, M. Zprava dobrý! Zleva tanky! [karikatura]. *Literární listy*. 1968, č. 20, s. 2.

Obr. 5²²⁴

Obr. 6²²⁵

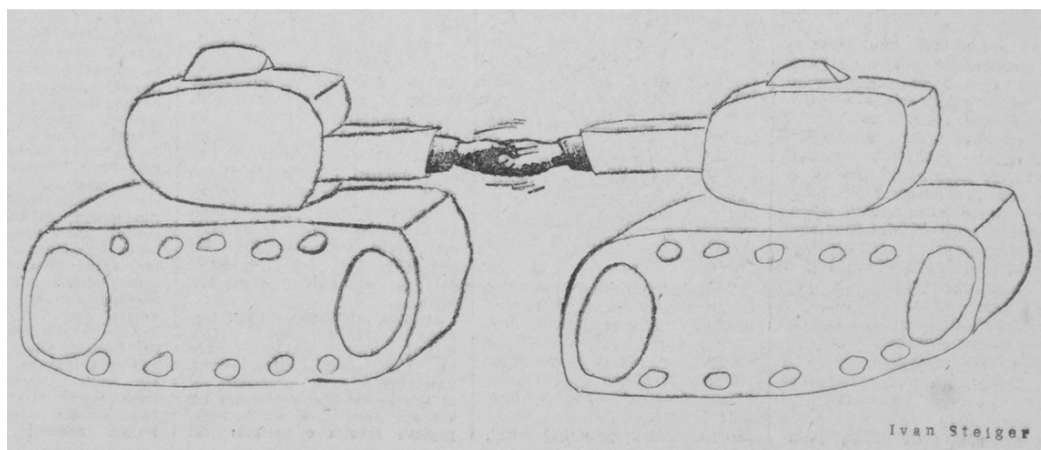

²²⁴STEIGER, I. [karikatura]. *Literární listy*. 1968, č. 7, s. 6.

²²⁵STEIGER, I. [karikatura]. *Literární listy*. 1968, č. 22, s. 13.

Obr. 7²²⁶

Ivan Steiger

Obr. 8²²⁷

Jiří Jirásek

²²⁶STEIGER, I. [karikatura]. *Literární listy*. 1968, č. 22, s.13.

²²⁷JIRÁSEK, J. [karikatura]. *Literární listy*. 1968, č. 20, s.3.